

ÇANAKKALE KOMİSYONU NİHAİ RAPORU'NUN GENEL SONUCU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

FINAL REPORT OF DARDANELLES COMMISSION AN ASSESSMENT ON THE GENERAL RESULT

ORHAN ÖZCAN*

ÖZ

Çanakkale Savaşı sonrası Büyük Britanya, yasa, kral ve parlamentonun birleşik yetkisine dayanarak Çanakkale Savaşı'nın nedenini, planlamasını ve savaşta *neden mağlup* olduğunu araştırmak üzere 12 Ağustos 1916'da için parlamento tarafından bir komisyon kurmuştur. On kişiden oluşan Çanakkale Komisyonu, üç rapor halinde yayınlamıştır. Bu raporların ilki *Çanakkale Komisyonu Birinci Raporu* olarak isimlendirilmiş ve Çanakkale Savaşı'nın kökeni, başlangıcı ve işleyişini ele alan Çanakkale Deniz Savaşları'na yer vermiştir. İkinci rapor ise birinci raporun tamamlayıcısı olan *Ek Rapor* olarak hazırlanmıştır. *Nihai Rapor* olarak isimlendirilen üçüncü rapor ise operasyonların yürütülmesi süreci içerisinde Çanakkale çıkarması, kara savaşları, Çanakkale'nin boşaltılması, tedarik konuları ve on altı maddeden oluşan genel sonuçları kapsamıştır. İlk rapor ve ilk rapora ek rapor 1917'de, nihai rapor 1919'da yayınlamıştır. Nihai raporda, genel sonuçlar başlığı altında diğer iki raporu da kapsayan on altı maddeden oluşan bir özet sunulmuştur. Çalışma, nihai raporun genel sonuçlar kısmında yer alan otuz beş maddenin on altı maddesini incelemektedir. Çalışmanın amacı, Çanakkale Savaşı'ndan sonra Müttefik Devletlerin Çanakkale Savaşı'nda mağlup olma gerekçelerini araştırmak için kurulan komisyonun nihai raporunda yayımlanan genel sonuçları, literatürde yer alan yerli ve yabancı kaynaklardan faydalanarak askerî açıdan değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, Çanakkale Komisyonu, Çanakkale Raporları, Nihai Çanakkale Komisyon Raporu'nun Genel Sonuçları.

ABSTRACT

After the Dardanelles War, Great Britain established a commission by the parliament on 12 August 1916 to investigate the cause, planning and the reason of the defeat in the war, based on the combined authority of the law, the king and the parliament. The Dardanelles Commission, consisting of ten people, published three reports. The first of these reports was named as *Dardanelles Commission First Report* which included the origin and beginning of the Dardanelles War and the Dardanelles Naval Wars. The second report was prepared as the *First Report to Supplement*, which is complementary to the first report. The third report, called *The Final Report of the Dardanelles Commission*, covered the Gallipoli landing, land wars, evacuation of Dardanelles, supply issues and the general results consisting of sixteen items during the execution of the operations. The first report and the supplementary report were published in 1917, and the final report in 1919. In the final report, a summary of sixteen items was presented under the general conclusions heading, including the other two reports. The study examines sixteen items of the thirty-five items included in the general conclusions section of the final report. The aim of the study is to evaluate the general conclusions published in the final report of the commission, which was established to investigate the reasons for the defeat of the Allied Powers in the Dardanelles War, from a military perspective by making use of domestic and foreign sources in the literature.

Keywords: Dardanelles Commission, Gallipoli War, General Conclusions of the Final Report of the Dardanelles Commission, Report of the Dardanelles Commission.

* Dr. Öğretim Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi Balıkesir Astsubay Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Beşerî Bilimler Bölümü, dorukeforhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0398-7184.

Extended Abstract

The Dardanelles War is a war that lasted for eleven months on the Gallipoli Peninsula between the Allied Powers led by Great Britain in the First World War and the Ottoman Empire in the Alliance Bloc. The Dardanelles War and its results, which have been the subject of many kinds of research with its military, political and social dimensions, continue to be important not only in the academic literature, but also in the military circles under the heading of lessons to be learned from the military perspective.

In the First World War, the defeat of Dardanelles and Kut Al Amare wars against the Ottoman Empire, as well as the deadlock in the Western Front, caused the question of what is going on in the Parliament of Great Britain, and an explanation was requested from the authorities regarding the failures on the fronts. On May 11, 1916, Prime Minister H.H. Asquith's promise to prepare a report on the Mesopotamian Front, two separate commissions were established to inquire the reasons for the defeats in the Dardanelles and Mesopotamian fronts. Based on the combined authority of the king and the parliament, the act established a commission of ten people named the Special Commissions (Dardanelles-Mesopotamia) with the Act-1916 Section 6 on 17 August 1916 to investigate the cause, planning and execution of the Dardanelles War.

Dardanelles Commission has prepared the results in three different reports. The first one reports is named as the Dardanelles Commission First Report. While the first report dealt with the naval wars within the scope of the origin, beginning and operation of the Dardanelles War in 1917, the second report was published in the same year as the First Report to Supplement, as a complement to the first report. The third report, titled the Final Report of Dardanelles Commission, published in 1919, covered landings, land battles, evacuation of Dardanelles, supply issues, and general results during the execution of the operations.

The study deals with the general results of the final report of the commission investigating why Great Britain was defeated in the war after the Dardanelles War in Great Britain. The aim of the study is to examine the report, which questions why Great Britain lost the Dardanelles War after the defeat in the Dardanelles war, and sought the answer to the defeat by establishing a commission for this, and to evaluate it from a military perspective by comparing it with other sources. The conclusion of the final report consists of thirty-five items, but sixteen items of the final report are included in the study. The main reason for this is that the first sixteen articles in the final report consist of the three main articles summarizing the three reports. The other nineteen items contain information on water, food and medical supply, and the general results included in the study are summarized in the seventh article. For these reasons, nineteen items under the general conclusions heading of the final report were not included in the study. The study consists of the purpose of the commission's establishment and the importance of the report, the developments in Great Britain before the Dardanelles War, the general results of the Dardanelles Commission Final Report, the evaluation of the report in the press, academic literature and conclusion.

The study consist of the order literature review, classification, analysis, criticism and synthesis was followed. In the research, in which the general results of the Final Dardanelles Commission Report are included for the first time, it is aimed to reveal the different aspects of the war, which has an important role in the Turkish and world history. On the other hand, the establishment of the Dardanelles commission and the general conclusions of the report on the Dardanelles War are important for Turkey, Great Britain, Australia and New Zealand in particular, as well as for the history of world warfare in general today. In this respect, it is considered that the study will fill the existing gap in the field and contribute to new studies on the Dardanelles War.

In both landings of the Dardanelles War, the joint forces could not provide close coordination between the units, as well as the lack of detailed plans. Although the Allied forces had sufficient superiority, they could not land in the appropriate terrain in both landings, and the already complex operation had failed because the landing was made to the wrong region. In particular, the underestimation of the Turkish army and the idea that only the navy will cross the strait stand out as the main defect in the operation plan. The view that the ineffective and unnecessary attacks by the navy in December 1914 caused the Turkish army to prepare for a possible naval attack or an amphibious operation was one of the most important points criticized by the commission in terms of the operation. The fact that the naval attack was not carried out with a coordinated amphibious operation and that the well-planned attack based only on the navy did not have the desired effect on Turkish positions, and the commission determined that the Turkish army had the opportunity to prepare for possible operations. While the steep terrain rising just near the coastline at the 25 April Anzac landing

imprisoned Allied forces on the narrow coastal line for a long time, the fact that the Suvla landing on 6 August was carried out in open land eliminated the ability of the troops, which carried out the shore attack and the capture of the shore head, to overcome obstacles. In both landings, the need for, identification, supply and distribution of the materials and services related to logistics planning, which is of vital importance to support the operation, was the most important stage that hindered the dispatch and administration of the operation. The lack of motivation of the Allied forces due to both the inability to dominate the land and the lack of the logistics and the chain of command caused them to be deprived of all their determination and will in the face of the strong defence of the Turkish troops. Landings did not provide the speed and pressure that determines the value of the maneuver at both strategic and tactical levels, and naturally did not contribute to the sustainability of the operation. Allied forces decided to evacuate after the failure of the landing, siege and harrasing-tiring operations. The report underlined that the operation was not planned in detail. The assessment that a plan that was not thought in detail and that the difficulties of the operation was underestimated was one of the most important findings of the commission report, but was seen as the main reason for the failure of the war and was the dominant opinion reflected in the whole report. The issue that a well-planned operation reduces the chance of success or causes major mistakes in the next stages has been criticized under different heading of the general conclusion part.

Giriş

Herhangi bir askerî çatışmanın nihai amacı, düşmanın savaşıma arzusunu kırmaktır. Bu bağlamda koşullar ne olursa olsun karşıt kuvvet, hedefe ulaşmak için ya zorlayacak ya da baskı yapacak veya her ikisini birlikte uygulayacaktır. Bu noktada zorlama, açık güç kullanımı, fiziki şiddet veya başka kabul edilemeyecek baskı tehditlerini içermektedir. Bu tanıma göre savaş, düşmanı istediğimizi yapmaya zorlamaktır.¹ Tüm bu baskı yöntemleri askerî stratejiyi iki temel argümana dayandırır. İlk olarak düşmanı yok etmek, başarılıyorsa düşmanı yormak ya da bezdirmektir.² Ünlü stratejist ve General *Carl Von Clausewitz*, savunma kavramını *darbenin savuşturulması* olarak özetlemiş ve savunmayı taarruzdan ayırırken bir *darbenin beklenmesi* olarak tarif etmiştir. C. Clausewitz savunmanın amacını, *korumak* olarak tarif etmiş ve şartlar eşit olduğunda savunmanın taarruzdan daha kolay olduğunu ve savunma yapmanın savaşın daha güçlü bir şekli olarak düşünmüştür.³ Çanakkale Savaşı'nda savaş teknolojisi, askerî taktik ve stratejiler Clausewitz'in yaşadığı dönemden farklı olsa da hala savunma, muharebe alanlarında taarruza göre daha avantajlı konumunu sürdürmektedir.

Çanakkale Savaşı,⁴ Birinci Dünya Savaşı'nda Büyük Britanya'nın öncülük yaptığı İtilaf Devletleriyle İttifak Bloğunda yer alan Osmanlı Devleti arasında Gelibolu Yarımadası üzerinde on bir ay süren savaşa verilen isimdir.⁵ Askerî, siyasi ve sosyal boyutlarıyla pek çok araştırmaya konu olan Çanakkale Savaşı ve sonuçları önemini sürdürmekle birlikte yalnız akademik literatürde değil askerî açıdan da çıkarılacak dersler başlığı altında askerî çevrelerde güncelliğini korumaktadır.⁶

¹ Alan Stephens, Nicola Baker, *Savaşı Anlamak: 21.Yüzyıl İçin Strateji*, Çev. Süleyman Yazır, Phoenix, 2009, 61-63, 233; Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Çev. Hasan Fahri Çeliker, Alfa Yay., 2019, 101.

² Lawrence Freedman, *Strateji*, Çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Taciser Belge, Alfa Tarih, 2018, 201.

³ Clausewitz, *Savaş Üzerine*, 425-426; Stephens, Baker, *Savaşı Anlamak*, 120,128.

⁴ *Çanakkale Muharebeleri*, 'Gelibolu Savaşları' ismiyle de bilinmektedir. Zekeriya Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri> Erişim Tarihi: 20.01.2022; *Çanakkale Muharebatı* ismi için. Bkz. *Çanakkale Muharebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, Yayına Hazırlayan: Bülent Özdemir, Abdülmecit Mutaf, Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/A-2-2.2, Sayı: 2, Ankara, 2012.

⁵ Zekeriya Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri> Erişim Tarihi: 20.01.2022;

⁶ Anadolu Ajansı, 2019'da Büyük Britanya Deniz Kuvvetleri Komutanı Tony Radakin ile röportaj yapmıştır. İngiliz Kuvvet Komutanından 'Çanakkale Kara Savaşları' Değerlendirmesi başlığı altında verilen haberde İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Tony Radakin'in şu ifadelerine yer verilmiştir. *İngiliz ordusu üzerinden 100 yılı aşkın zaman geçmesine karşın Çanakkale Kara Savaşları'ndan ders çıkarmayı sürdürmektedir. Hepimiz hatalarımızdan ve zaferlerimizden ders çıkarmalıyız* diyen Radakin, *Çanakkale Kara Savaşları, hepimiz için çok önemli bir çatışmaydı* ifadesini kullanmıştır. Radakin, sözlerini şöyle sürdürdü: *Bence, Çanakkale Kara Savaşları, İngiltere olarak her şeyi doğru yapmadığımızı fark ettiğimiz bir çatışmaydı. 100 yıldan uzun bir zaman önceye doğru bakmamızın anlamı, kısmen de olsa bu çatışmada yer alan insanların fedakârlıklarını kabul ve teslim etmektir. Hayatını kaybeden veya yaralananların sayısına baktığımızda, bu fedakârlığı kabul etmeliyiz. Bence, bu Çanakkale Kara Savaşları öyküsünün bir parçasıdır. Hatalarımızdan da bir şeyler öğrenecek dürüstlüğe sahip olmalıyız. İngiltere'nin kendi geçmişinden ders çıkarma geleneğine sahip olduğuna işaret eden Radakin, Tarih önemli. Hepimiz ona ders çıkarmak için bakmalıyız ve zaferlerimizden olduğu kadar hatalarımızdan da bir şeyler öğrenecek dürüstlüğe sahip olmalıyız* ifadelerini kullanmıştır. Radakin, *Çanakkale Kara Savaşları'ndan sonra İngiltere'nin bazı şeyleri yanlış yaptığını kabul ettiğini vurgulayarak, Türk güçlerinin görkemi de aslında orada*

Çalışma, Büyük Britanya'da Çanakkale Savaşı sonrası Büyük Britanya'nın savaşta neden mağlup olduğunu soruşturan *nihai raporun genel sonuçlarını* ele almaktadır. Çalışmanın amacı, Büyük Britanya'nın Çanakkale Savaşı mağlubiyetinden sonra Çanakkale Savaşı'nı 'neden kaybettiğini' sorgulayan ve bunun için bir komisyon kurarak mağlubiyetin cevabını arayan raporu incelemek ve diğer kaynaklarla karşılaştırmasını yaparak askerî açıdan değerlendirmektir. Diğer yandan Çanakkale komisyonunun kurulması ve raporun Çanakkale Savaşıyla ilgili genel sonucu, özelde Türkiye, Büyük Britanya, Avustralya, Yeni Zelanda açısından önemli olmasının yanı sıra bugün genel olarak dünya harp tarihi açısından da bir öneme sahiptir. Bu yönüyle çalışmanın, söz konusu alandaki mevcut boşluğu dolduracağı ve Çanakkale Savaşıyla ilgili yeni çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Büyük Britanya'da hazırlanan rapor, içeriği bakımından, savaşa bizzat katılmış ya da savaşla dolaylı yoldan ilgili asker ve sivil şahısların bilgisine başvurularak hazırlanmıştır. Çalışma, özelde raporun *genel sonuçlar* başlığı altında yer verilen ve raporun özeti mahiyetinde yer alan kısmını incelemiştir. Çalışmada incelenen eserin arşiv belgesi niteliği taşıması, çok taraflı sorgulanmış resmi bir kayıt olması açısından tarafsız bir yaklaşım sergilemesi ve savaşın İmparatorluk Kuvvetleri özelinde genel bir özetini vermesi açısından önemlidir.

Çanakkale Komisyonunun hazırladığı rapor üzerine daha önce bazı araştırmalar yapılmıştır ancak bu çalışmalar kapsam ya da ele aldığı konu açısından sınırlıdır. Bu çalışmalar arasında Avustralyalı tarihçi Jenny Macleod'un *General Sir Ian Hamilton ve Çanakkale Komisyonu* (General Sir Ian Hamilton and the Dardanelles Commission) isimli çalışmasıdır. J. Macleod çalışmasında genel açıdan rapora değinmiş ve çalışmanın isminden anlaşılacağı üzere raporla ilişkili olarak konu kapsamında Gen. *Ian Standish Monteith Hamilton*'a⁷ özel bir yer ayırmıştır.⁸ Bu bağlamda çalışma raporun genel sonuçlarından daha çok Gen. Ian Hamilton bağlamında raporu ele almıştır. Diğer çalışma, Halil Ersin Avcı'nın *18 Mart 1915 Gizli Raporu: İngiliz Çanakkale Boğaz Komisyonu: Birinci Raporu* isimli kitabıdır.⁹ Çalışma, Çanakkale Komisyon Raporu'nun ilk yayınlanan raporuna yer vermiştir. Çalışma, ilk rapora yer vermesi nedeniyle nihai komisyon raporu ya da daha da özel de nihai raporun genel sonuçlar kısmını ele almamıştır. Bir başka çalışma ise Murat Karataş ve Suat Eren Özyiğit'in *İngiltere'de Kurulan Dardanel Komisyon'un Çanakkale Savaşı İle İlgili Sorularına Osmanlı İmparatorluğu'nun Verdiği Cevaplar* isimli makaledir. İlgili çalışmada Büyük Britanya'nın raporda alt yapı oluşturması amacıyla Osmanlı Devleti'nden Çanakkale Boğazının ne zamandan beri tahkim edildiği, tabyaların ve topların menzil uzunlukları gibi savaşla dolaylı olarak ilgili niteliksel yaklaşık iki yüz soruya cevap vermesi istenmiştir. Kullanılan mayınların cinsi ve esirlere varıncaya kadar istenen bilgilerin, hasım bir devletten çok dost ve müttefik bir devletten istenecek istihbarî nitelikte olması bakımından dikkat çekicidir. İlgili çalışma, Çanakkale Komisyonu'nun W. Churchill ve Ian Hamilton'un harekâttaki ihmallerini sorgulama niyetiyle kurulduğunu iddia etmiş ve raporun sonucunda Büyük Britanya'nın harekâtta başarılı olduğu kanaatinin oluştuğunu belirtilmesi¹⁰ bakımından Çanakkale Komisyonu nihai raporundan ayrılmıştır. Diğer yandan raporun yayınlandığı dönemde uluslararası basında yer bulan rapora dair haber, birçok farklı gazete ve dergide yayınlanmıştır. ABD'de yayın yapan *The New York Times Current History* Dergisi, *Çanakkale Başarısızlığının Suçlanması: Lord Cromer Başkanlığındaki Özel Komisyonun Raporu* (Blame for the Dardanelles Failure: The Report of the Special Commission Headed by Lord Cromer), Avustralya'da yayın yapan *Australian Town and Country Journal* Dergisi, *Çanakkale Harekâtı Komisyon Raporu* (The Dardanelles Campaign, Report of the Commission) ve Londra'da yayınlanan *Anzac Bulletin* Dergisi, *Çanakkale Komisyon Raporu* (Report of the Dardanelles Commission) başlıkları altında ilk rapora ait haberlere

bazen zaferlerimizden öğrendiğimizden daha fazlasını öğrenmemizi sağladı değerlendirmesinde bulunmuştur. Anadolu Ajansı, Tayfun Salcı, *İngiliz Kuvvet Komutanı'ndan 'Çanakkale Kara Savaşları' Değerlendirmesi*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiliz-kuvvet-komutanindan-canakkale-kara-savaslaridegerlendirmesi/1631560>, 31.09.2019, Erişim Tarihi: 10.01.2022. Çanakkale Savaşı'nın stratejik, askerî, siyasi ve ekonomik açıdan önemi hakkında bkz. Kemal Turan, "95. Yıldönümünde Çanakkale Zaferi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:25, Sayı: 73, (2009), 64-80.

⁷ Çanakkale Savaşı'nda Akdeniz Seferi Kuvveti'nin başkomutanıdır. Lord Kitchener'in yetiştirdiği generallerdendir. Halil Ersin Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu: İngiliz Çanakkale Boğaz Komisyonu: Birinci Raporu*, e-kitap, ISBN 978-605-84766-3-9, 2019, 25-26.

⁸ Jenny Macleod, "General Sir Ian New Hamilton and the Dardanelles Commission", *War in History*, November 2001, Vol.8, No.4, (2001).

⁹ Halil Ersin Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu: İngiliz Çanakkale Boğaz Komisyonu: Birinci Raporu*, e-kitap, ISBN 978-605-84766-3-9, 2019.

¹⁰ Murat Karataş, Suat Eren Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel Komisyon'un Çanakkale Savaşı İle İlgili Sorularına Osmanlı İmparatorluğu'nun Verdiği Cevaplar", *Belgi Dergisi*, Sayı:21, Kış-(2021/1), 347-365.

yer vermiş ve ilk raporun özet bir değerlendirmesini yapmışlardır.¹¹ Çanakkale Raporu'yla doğrudan ilgisi olmasa da Çanakkale Savaşı'nı yöneten Osmanlı Devleti Genelkurmayı'nın savaşa ilgili tespit ve görüşlerine yer verdiği 1921'de yayınlanmış *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi* isimli eser¹² ve bu çalışmalar dışında Çanakkale Savaşı'yla ilgili yerli/yabancı pek çok telif esere yer verilmiştir.

Çalışmada kaynak taraması, sınıflandırma, çözümlenme, tenkit ve sentez sırası izlenmiştir. Türk ve dünya tarihini ilgilendiren Çanakkale Muharebelerinin ancak tüm tarafların elindeki belgelerin açığa çıkarılmasıyla sağlıklı bir şekilde anlaşılabilceği ve yazılabileceği düsturuyla çalışmada konu kapsamından uzaklaşmadan yerli ve yabancı kaynaklara yer verilerek bir değerlendirilmede bulunulmuştur. Nihai Çanakkale Komisyon Raporu'nun genel sonuçlarının ilk defa yer aldığı araştırmada Türk ve dünya tarihinde önemli bir yer tutan savaşın bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışma, komisyonun kurulma amacı ve raporun önemi, Çanakkale Savaşı öncesi Büyük Britanya'da yaşanan gelişmeler, Çanakkale Komisyon Nihai Raporu'nun genel sonuçları, raporun basın, akademik literatürde değerlendirmesi ve sonuç başlıklarından oluşmuştur. Nihai raporun genel sonuçlar kısmı, otuz beş maddeden oluşmaktadır. Çalışmada, nihai raporun genel sonuçlar kısmında yer alan otuz beş maddenin ancak on altı maddesine yer verilmiştir. Bunun temel nedeni nihai raporda yer alan ilk on altı maddesinin üç raporu özetleyen ana maddelerden oluşmasıdır. Bu gerekçenin dışında ilk on altı madde başlığı dışında kalan on dokuz madde ise su, yiyecek ve tıbbi tedarik konularında bilgiler içermekte olup çalışma kapsamında yer verilen genel sonuçların yedinci maddesinde savaşa olan etkisinin özetlenmiş olmasıdır. Bu nedenlerden dolayı çalışmada nihai raporun genel sonuçlar başlığı altında yer alan on dokuz maddeye yer verilmemiştir.

Komisyonun Kurulma Amacı ve Raporun Önemi

Birinci Dünya Savaşı henüz devam ederken Osmanlı Devleti karşısında alınan Çanakkale ve Kût'ül Amâre yenilgilerinin yanı sıra Batı Cephesi'nde de durumun çıkmaza girmesi Büyük Britanya parlamentosunda *ne oluyor* sorusunun sorulmasına neden olmuş ve cephelelerdeki başarısızlıklarla alakalı yetkililerden bir açıklama talep edilmiştir. Çanakkale Cephesi'yle ilgili açıklama, parlamento tarafından Büyük Britanya Başbakanı *Herbert Henry Asquith*'ten¹³ istenmiş ama 15 Aralık 1915 tarihinde bu talep reddedilmiştir. Ancak 11 Mayıs 1916'de Başbakan H.H. Asquith'in Mezopotamya Cephesi'yle ilgili rapor düzenleneceği sözü, Çanakkale Komisyonu'nun da oluşturulmasına neden olmuş, Çanakkale ve Mezopotamya cephelelerinde yenilgilerin nedenlerini araştırmak üzere iki ayrı komisyon kurulmuştur.¹⁴

Başarısız bir harekâtın iç yüzünü ortaya koyan bir belgenin savaş zamanında hükümet tarafından yayınlanmasının neden gerekli olduğu hakkında da bazı tartışmalar yaşanmıştır. Raporun hazırlanması ve yayınlanmasının, savaş döneminde iktidarda olan Asquith Hükümeti'nin siyasi olarak itibarsızlaştırılması için yapıldığı iddia edilmiştir. Parlamento, komisyonun tespit ve sonuçlarını kamuoyuna açıkladığında, Asquith Kabinesi'ne karşı kamuoyunda önemli bir tepki oluşmuştur. Büyük Britanya basınında etkili bazı İngiliz gazeteleri, Asquith Hükümeti ve Çanakkale Harekâtından sorumlu diğer kabine üyelerine karşı dava açılmasını talep etmişlerdir. Rapor, tarafsızlığıyla dikkat çekmesinin yanı sıra açık bir dille dönemin Savaş Bakanı *Earl*

¹¹ "Blame for the Dardanelles Failure: The Report of the Special Commission Headed by Lord Cromer", *The New York Times Current History*, Vol.6, No.1, Part I, April, 1917, 167-170; "The Dardanelles Campaign, Report of the Commission", *Australian Town and Country Journal*, 14 March 1917, 14; "Report of the Dardanelles Commission", *Anzac Bulletin*, No:10, London, March 14, 1917, 8-9.

¹² *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, Yayına Hazırlayan: Bülent Özdemir, Abdülmecit Mutaf, Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/A-2-2.2, Sayı:2, Ankara, 2012.

¹³ Herbert Henry Asquith, 5 Nisan 1908-5 Aralık 1916 yılları arasında Liberal Parti'den Büyük Britanya Başbakanı olarak görev yapmıştır. Çanakkale Muharebelerinde Büyük Britanya başbakanıdır. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 15; Nigel Steel, Peter Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, 1997, 5.

¹⁴ Macleod, "General Sir Ian Hamilton", 420-422; Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 349-350.

*Kitchener*¹⁵ (o dönem ölmüş olan), *W.L. Spencer Churchill*¹⁶, Deniz Kuvveleri Komutanlığı'nın Birinci Deniz Lordu *John Arbuthnot Fisher*,¹⁷ Başbakan H.H. Asquith ve diğer *Savaş Konseyi* (War Council) üyelerini suçlamıştır.¹⁸

Büyük Britanya kamuoyu, Büyük Savaş'ın uzun sürmesinin verdiği siyasi ve ekonomik huzursuzluğu tecrübe ederken uzak harekât alanlarındaki yüksek zayıat oranlarının sorgulanamaz oluşu mevcut rahatsızlığı artırmıştır. Kamuoyu huzursuzluğu, toplumun hükümete dolayısıyla askerî organizasyona desteğini aşındırması ve parlamento devam eden harekât alanı için bir komisyon oluşturmayı kabul etmiştir. Bunun üzerine Avam Kamarası'nda Çanakkale Komisyonu'nun oluşturulduğu 24 Temmuz 1916'de resmî olarak ilân edilmiştir. Komisyona istediği kurumdan gizlilik derecesine sahip belgeleri talep edebileceği ve tanık ifadelerine başvurabileceği yetkileri verilmiştir.¹⁹

Çanakkale Savaşları'ndan sonra Büyük Britanya Hükümeti, Çanakkale Savaşı'nda neden başarısız olduklarını araştırmak üzere 12 Ağustos 1916 tarihinde özel bir komisyonun kurulmasını teklif etmiştir.²⁰ 17 Ağustos 1916 tarihinde *1916 Yasasıyla* (Act-1916-Section 6) *Özel Komisyonlar (Çanakkale ve Mezopotamya)* (The Special Commissions (Dardanelles-Mesopotamia) adında bir komisyon kurulmuştur.²¹ *Yasa, kral ve parlamentonun birleşik yetkisine* dayanarak Çanakkale Savaşı'nın nedenini, planlama ve yürütülmesini araştırmak için parlamento tarafından atanan komisyon aynı zamanda orduya asker, takviye birlik, cephe, mühimmat ve teçhizatın temin edilmesi, hasta ve yaralıları için gerekli ihtiyaçların tedarik edilmesi konularının da araştırılmasını yürütmüş ve görevi cephedeki askerin ihtiyaçlarını karşılamak olan hükümet ve ilgili bakanlıklar hakkında tahkikat yapılması amacıyla da kurulmuştur,²² yayınlanan raporlarda önemli ayrıntılara dikkat çekilmiştir. Komisyon üyeleri, on kişiden oluşmuş ve komisyonun ilk başkanı olarak *Cromer Kontu* seçilmiştir ancak 29 Ocak 1917'de ilk başkanın ölümü üzerine *Sir William Pickford* komisyon başkanı olmuştur. *Sir Frederick Cawley* (Lancaster Dukalığı Şansölyesi), *Mr. Stephen L. Gwynn* (Galway Milletvekili), *Mr. J.A. Lord Clyde* (Özel Danışman), *Admiral Sir William May*, *Mareşal Lord Nicholson*,²³ *Walter Roch*²⁴ ve sekreter *E. Grimwood Mears* komisyonun diğer üyeleridir.²⁵ Aynı zamanda eski Avustralya Başbakanı *Andrew Fisher* ve eski Yeni Zelanda Başbakanı *Thomas Mackenzie*²⁶ komisyon üyelerinden olup Büyük Britanya temsilcisi olmayan diğer üyeleri temsil etmişlerdir.²⁷

Diğer yandan J. A. Clyde ve F. Cawley, Lord Advocate'in Lancaster Dukalığı Şansölyesine atanmalarının ardından komisyon görevinden istifa etmişlerdir. A. Fisher ve T. Mackenzie ise ilk rapora düşünce ayrılığını beyan eden

¹⁵ 5 Ağustos 1914'ten 5 Haziran 1916'da ölene kadar geçen sürede Büyük Britanya Savaş Bakanı olarak görev yapmıştır. *Avcı, 18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 16-17.

¹⁶ Winston Leonard Spencer Churchill (1874-1965), İngiliz asker ve siyasetçi olan Churchill, 24 Ekim 1911'de Büyük Britanya Deniz Bakanı (Amirallik Birinci Lordu) olmuştur. Gelibolu Harekâtının fiyaskoyla sonuçlanmasının ardından 25 Mayıs 1915'te görevinden alınarak Lancaster Düklüğüne getirilmiştir. Ian Westwell, *Resimli Harp Tarihi: I. Dünya Savaşı*, İş Bankası Kültür Yay., 2012, 92; *Avcı, 18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 18-19.

¹⁷ 30 Ekim 1914-15 Mayıs 1915 tarihleri arasında Büyük Britanya Donanmasının Başkomutanı (Birinci Lordu) görevini yürütmüştür. W. Churchill ile fikir ayrılığı sebebiyle 15 Mayıs 1915'te görevinden istifa etmiştir. *Avcı, 18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 22-23.

¹⁸ "Blame for the Dardanelles Failure", *The New York Times Current History*, 167.

¹⁹ Yusuf Ali Özkan, "Churchill, Çanakkale Komisyonu'nda Temize Çıkmıştı", *Anafarta*, Cilt 1, Sayı 1, Çanakkale: (2018), 38-41; Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 351.

²⁰ *The Final Report of the Dardanelles Commission (Part II-Conduct of Operations, &c) With Appendix of Documents and Maps*, Presented to Parliament by Command of His Majesty, Published by His Majesty Stationery Office, London 1919, 3.

²¹ *Dardanelles Commission First Report*, Presented to Parliament by Command of His Majesty, Published By His Majesty's Stationery Office, London, 1917, 1; *Avcı, 18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 10-11,17,33; Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 350.

²² *Dardanelles Commission First Report*, 1917, 1; *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 3; British History Online, Appendix 1, *Dardanelles & Mesopotamia 1916-19*, <https://www.british-history.ac.uk/office-holders/vol10/pp85-88>. Erişim Tarihi:19.12.2021; Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 350.

²³ "The Dardanelles Campaign, Report of the Commission", *Australian Town and Country Journal*, 14 March 1917, 14.

²⁴ Galler asıllı İngiliz parlamenter, 1916'da Çanakkale Komisyonunda görev almıştır. *Avcı, 18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 32-33.

²⁵ British History Online, Appendix 1, Dardanelles 1916-19, <https://www.british-history.ac.uk/office-holders/vol10/pp85-88>. Erişim Tarihi:19.12.2021; Christopher M. Bell, *Churchill and the Dardanelles*, Oxford University Press UK, 2017, 224-225; "Blame for the Dardanelles Failure", *The New York Times Current History* s.167; Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 350.

²⁶ 1912'de kısa süreliğine Yeni Zelanda başbakanlığı görevini yapmıştır. Çanakkale Komisyonu üyesidir. *Avcı, 18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 30-31.

²⁷ British History Online, Appendix 1, Dardanelles 1916-19, <https://www.british-history.ac.uk/office-holders/vol10/pp85-88>. Erişim Tarihi:19.12.2021; "Blame for the Dardanelles Failure", *The New York Times Current History*, s. 167; Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel Komisyon'un Çanakkale Savaşı İle İlgili Sorularına Osmanlı İmparatorluğu'nun Verdiği Cevaplar", 350.

notlar ilişitirerek imzalamışlardır.²⁸ W. Roch ise raporu imzalamamış ve rapora bir tutanak ilişitirmiştir.²⁹ İlk rapor oldukça eleştirilmiş ve ilk rapora ek bir rapor daha hazırlanarak daha sonra yayınlanmıştır.³⁰

Çanakkale Komisyonu, sonuçları üç farklı rapor halinde hazırlamıştır. Bu raporların ilki *Çanakkale Komisyonu Birinci Raporu* (Dardanelles Commission First Report) olarak isimlendirilmiştir. İlk rapor; Çanakkale Savaşı'nın kökeni, başlangıcı ve işleyişi kapsamında deniz savaşlarını³¹ ele almış ve 12 Şubat 1917³² tarihinde yayınlamıştır.³³ İkinci rapor ise birinci raporun tamamlayıcısı olan *Ek Rapor* (First Report to Supplement)³⁴ ismi verilerek hazırlanmıştır. İlgili ek raporun yayınlanma tarihi olarak 1917 yılı belirtilmiş olmakla beraber ay ve gün tarihi verilmemiştir. İlk rapor, 12 Şubat 1917'de yayımlanması nedeniyle muhtemelen ilk rapora ilave yayınlanan ek rapor, aynı yılın şubat ayından sonra yayınlandığı değerlendirilmektedir. 17 Kasım 1919 tarihinde yayınlanan *Nihai Rapor* (The Final Report of the Dardanelles Commission) olarak isimlendirilen üçüncü rapor ise operasyonların yürütülmesi süreci içerisinde Çanakkale çıkarması, kara savaşları, Çanakkale'nin boşaltılması, tedarik konuları ve genel sonuçları kapsamıştır.³⁵ 25 Nisan 1915 tarihindeki çıkarma harekâtından Gelibolu Yarımadası'nın tahliyesine kadar geçen süreyi kapsamasının³⁶ yanı sıra nihai raporun ilk oturumu 4 Ocak 1917'de son oturumu ise 5 Eylül 1917'de gerçekleştirilmiş olup ilgili rapor altmış sekiz oturumdan meydana gelmiştir.³⁷

Savaşta bizzat yer almış asker şahsiyetler başta olmak üzere hükümette görev alan bakanlar, gazeteciler ve farklı meslek gruplarına ait kişilerin bilgisine başvurularak hazırlanan rapor, meclisin yasa teklifi ve kralın onayıyla Büyük Britanya'da kurulan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Komisyon dâhilinde hazırlanan raporun bilgi, belge ve tanıklara dayandırılarak karşılaştırmalı olarak hazırlanmış olması yine raportörlerin kanaatlerinin raporda yer alması ve birinci el bir kaynak olarak belgeyi kişisel kanaatlerden uzaklaştırmış biçimde yazmış olmaları, incelenen kaynağın önemini artırmıştır. Eserin önemini artıran bir başka husus, raporun yayımlanmayacağı ya da yayımlandığı takdirde bazı önemli bilgilerin içinden çıkarılacağı düşünülerek hazırlanmış olmasıdır.³⁸ Raporlar, majesteleri (Kral) ve hükümete sunulmak için hazırlanmış ve bu nedenle pek çok kişinin bilgisine başvurulmuş bu durum raporun tarafsız biçimde hazırlanmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Rapora tarafsız bir bakış açısı kazandıracığı düşünülerek Büyük Britanya, Çanakkale Savaşı'nda savaştığı Türk askerî yetkililerin bilgisine dahi başvurmuştur.³⁹ Savaşta bir biçimde görev almış ya da savaşla ilgili olarak temaslarda bulunmuş pek çok tanığın yer aldığı, telgraf, askerî rapor vb. bilgi ve belgelere dayanarak karşılaştırmalı olarak ele alınan rapor Çanakkale Savaşı'nın bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarmış olması açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

²⁸ *Dardanelles Commission First Report*, 1917, Table of Contents; "Blame for the Dardanelles Failure", *The New York Times Current History*, 167; Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 351; Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 33.

²⁹ *Dardanelles Commission First Report*, 1917, Table of Contents; "Blame for the Dardanelles Failure", *The New York Times Current History*, 167; Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 33,165-170.

³⁰ British History Online, Appendix 1, Dardanelles 1916-19, <https://www.british-history.ac.uk/office-holders/vol10/pp85-88>. Erişim Tarihi:19.12.2021; Christopher M. Bell, *Churchill and the Dardanelles*, Oxford University Press UK, 2017, 224-225; Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 350.

³¹ *Dardanelles Commission First Report*, 1917, Table of Contents; Bkz. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*.

³² Karataş ve Özyiğit ilk raporun, 8 Mart 1917'de yayınlandığını iddia etmiş ve raporun kapsadığı tarihleri 4 Ağustos 1914-23 Mart 1915 olarak vermişlerdir. Birinci raporu kitaplaştıran Halil Ersin Avcı ise raporun, 13 Ocak-23 Mart 1915 tarihlerini kapsadığını iddia etmiştir. Her iki tarihinde doğru olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır çünkü 4 Ağustos 1914 Almanya'nın savaşa katıldığı tarihten 23 Mart 1915 tarihine (Çanakkale Deniz saldırısından kesinlikle vazgeçildiği gün) kadar olan süreç, bizzat birinci rapor metninde belirtilmiştir. 13 Ocak tarihi ise Müttefik kuvvetlerin yalnız donanmayla saldırma kararı aldığı tarihtir ve 23 Mart deniz saldırısından vazgeçtiği tarihtir. Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 351; Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 7-8,34.

³³ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, A2.

³⁴ *First Report to Supplement*, Presented to Parliament by Command of His Majesty, Published By His Majesty's Stationery Office, London, 1917.

³⁵ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, Table of Contents.

³⁶ Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 351.

³⁷ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, A2.

³⁸ Avcı, *18 Mart 1915*, 41.

³⁹ Bkz. Murat Karataş, Suat Eren Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel Komisyon'un Çanakkale Savaşı İle İlgili Sorularına Osmanlı İmparatorluğu'nun Verdiği Cevaplar", *Belgi Dergisi*, Sayı:21, Kış-2021/I. Osmanlı Devleti Hariciye Nezaretinden iki yüz soruya cevap vermesi talep edilmiştir. Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti sorulara cevap vermek için *Harbiye, Bahriye Nezaretleri ve Çanakkale Mevki-i Müstahkem* bünyesinde yer alan *Çanakkale İnşaat-ı İstihkâmiye Komisyonu*'ndan görüş istenmiştir. Bu soruların maksadı, komisyona mülakat vermiş olan kişilerin verdiği bilgilerin doğruluğunu teyit etmektir. Bu üç kurum tarafından cevaplar bir rapor haline getirilmiş ancak Büyük Britanya'da oluşturulmuş komisyona bu raporun gönderilip/gönderilmediğiyle ilgili bir kayıta rastlanmamıştır. Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 351-352.

Çanakkale Savaşı Öncesi Büyük Britanya'da Yaşanan Gelişmeler

Fransa ve Büyük Britanya arasındaki sıkı mücadelenin sonunda Büyük Britanya'nın *Yedi Yıl Savaşları*'nı (1756-1763) kazanmasıyla *Britanya dalgaları yönetir* ifadesi vücut bulmuş ve denizlerde Büyük Britanya rekabet edilemez bir güç olmuştur. Büyük Britanya'nın küresel düzlemde uzun yıllar denizlerde sürdürdüğü başarı ve modernleşme süreciyle muazzam zırhlı gemilere sahip olmasının sağladığı üstünlük, Büyük Britanya Deniz Kuvvetlerinde özgüvene neden olmuştur. Büyük Britanya'nın Çanakkale Savaşı'nda yüksek yıkıcılığa sahip silah ve askerî donanımına sahip olması ve *özgüven hissiyatı*, W.S. Churchill'in boğazı *sadece donanmayla*⁴⁰ geçebilecekleri üzerine kurgulanmış bir harekât planını uygulamaya koymasına neden olmuştur. Lord Kitchener ise yalnızca donanmayla Çanakkale Boğazı'nın geçilebileceği fikrine şiddetle karşı çıkmış ve Henry Jackson, 15 Ocak'ta sadece donamayla boğazı geçmenin *çılgın fikir* olduğunu savunmuştur.⁴¹

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazını deniz yoluyla işgal etme planına ait en önemli rolün Deniz Bakanı W.S. Churchill'e ait olduğu düşüncesine pek çok eserde yer verilmiştir.⁴² Büyük Britanya, Çanakkale Boğazı'na yapılacak başarılı bir saldırı sonrasında İstanbul'u işgal ederek hem Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak hem de Çarlık Rusya'ya yardım edilmesiyle ikmal hatlarını açmayı ve Rusya'yı savaş içinde tutmak istiyordu. Böylece Büyük Britanya, Osmanlı Devleti'nin Süveyş Kanalı üzerinde oluşturduğu baskıyı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.⁴³ Büyük Britanya'nın temelde uygulamaya çalıştığı plan, Osmanlı Devleti üzerinde⁴⁴ stratejik caydırma etkisini kullanmak (stratejik taarruz) ve en kısa yoldan hedefe ulaşmaktır.

Aslında W.S. Churchill'in kafasında biçimlenen stratejik operasyon uğraşısı yeni değildi. Almanya-Fransa arasında siyasi gerilimin ve savaş tehdidinin 1911'de artması üzerine Büyük Britanya, bir Fransız-Alman çatışmasında olası bir İngiliz müdahalesini tartışmak üzere *İmparatorluk Savunma Komitesini* (Committee of Imperial Defence-CDI)⁴⁵ 23 Ağustos 1911'de toplamıştı. Büyük Britanya'nın 114'üncü savunma toplantısında, komitenin kıdemli kara ve deniz danışmanları farklı ulusal stratejiler ileri sürmüş ve konu üzerinde etraflıca bir tartışma gerçekleştirmişlerdi. Büyük Britanya'nın Fransa'ya verdiği taahhüt nedeniyle toplantıda iki seçenek ön plana çıkmıştır. İlk görüş, Fransa'yı desteklemek için İngiliz kuvvetlerinin Kıta Avrupa'sına gitmesi

⁴⁰ Kasım 1914'den itibaren Çanakkale'nin yalnız donanmayla geçileceği fikri gündeme gelmeye başlamıştır. Enis Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914-9 Ocak 1919)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 73, (2009), 110, 115; Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 78-80,90-91,93-94; İbrahim Artuç, *1915 Çanakkale Savaşı*, Kastaş Yayınları, 1992, 45-46.

⁴¹ Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 83-85,95. Lord Crewe, Çanakkale Boğazı'nın geçilmesi fikri hakkında eğer Lord Fisher donanma açısından bakıp itiraz etseydi belki de Çanakkale Harekâtı olmayacaktı ifadesini kullanmıştır. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 95-96.

⁴² Büyük Britanya, Çanakkale Cephesinin açılmasında birinci derecede rol oynamıştır. Büyük Britanya Deniz Bakanı olan W. Churchill, Çanakkale Cephesi'nin açılmasını Ocak 1915'te tekrar gündeme getirmiştir. Winston S. Churchill, *The World Crisis*, The MacMillan Company of Canada, New York 1923, 533; C.F. Aspinall Ogländer, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askerî Harekâtı*, Cilt 1, Arma Yayınları, İstanbul, 2005, 67; Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev.: Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2020, 318-319; Westwell, *Resimli Harp Tarihi*, 92; A. Warren Docket, "A Great Turkish Policy: Winston Churchill, the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign", *History*, 102 (349), 68-91, January (2017), DOI:10.1111/1468-229X.12328, 68; "Blame for the Dardanelles Failure", *The New York Times Current History*, 168; Yücel Özkaya, "Türk ve Dünya Basınında Çanakkale Savaşları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, Sayı, (1996), 34, 295; Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri>. Erişim Tarihi: 20.01.2022; <https://catab.ktb.gov.tr/TR-121080/canakkale-savaslar39nin-turk-ve-dunya-tarihi-acisindan-.html>. Erişim Tarihi: 25.12.2021; Figen Atabey, "İngiliz Savaş Konseyi'nin Çanakkale Stratejisi", *Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*, Editörler: Lokman Erdemir, Kürşat Solak, Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015, 37; Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 78-85.

⁴³ Westwell, *Resimli Harp Tarihi*, 92; Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, 319; Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri>. Erişim Tarihi: 20.01.2022; "Report of the Dardanelles Commission", *The Anzac Bulletin*, 8; Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 78-84.

⁴⁴ Clausewitz'in bahse konu ettiği stratejik analiz ve eylemlerin sonucunda *her şeyin bağlı olduğu güç ve hareket merkezi olan çekim merkezini* imha etmektir. Stephens, Baker, *Savaşı Anlamak*, 27.

⁴⁵ Çanakkale Savaşı'nın köken ve başlangıcı noktasında önemli yapı olan *İmparatorluk Savaş Konseyi*, 1901'de geçici olarak kuruldu ve 1904'te yeniden yapılandırıldı. İlgili yapı, savaş bakanlığına danışma mercii olarak oluşturulmasına rağmen Amirallik ve Savaş Bakanlığı'nın denetleyemediği ve tavsiye kararlarından ziyade karar mercii olduğu ifade edilmiştir. Böylece komitenin bakanlar kurulunun anayasal yetkilerini ele geçirdiği düşünülmüştür. İmparatorluk Savaş Konseyi Birinci Dünya Savaşı'nın başında yeniden dönüşüme uğrayarak Haziran 1914'de *Savaş Konseyi* (War Council) ismini almış ve yetkileri genişlemiş 3 Kasım'da ilk toplantısını yapmıştır. Çanakkale Savaşı'nın kararının alındığı Savaş Konseyi, başta 22 üyeden oluşmasına (Churchill'in de olduğu) rağmen konseyin etkili ve yetkili mercii Lord Kitchener olmuştur. Lord Kitchener'in fikirlerine karşı çıkılmamakta kararlar sessizce onaylanmaktadır. Rapor hazırlandığında ilgili diğer yetkililere (Lord Fisher, James Murray) Çanakkale Savaş kararı alındığında kararın doğru olup olmadığı ya da itiraz edilip edilmediği sorulduğunda, hiçbirimize konuşalım diye söz verilmiyordu, itiraz etmediklerini ancak onaylamadıklarını ama kararların sessizce onaylandığı ve yetkilerinin dışında davranmadıklarını ifade etmişlerdir. 13 Ocak'ta alınan önemli bir kararda da karar verilemediği izlenimi edinilmiştir çünkü sessiz kalmak onay verildiği düşünülmektedir. Oysa savaş kararı 13 Ocak'ta verilmiştir. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 45-48, 49-66,75,92.

yönündeyken diğer seçenek Alman kıyı şeridinde yakın bir abluka ve amfibi bir çıkarma içeren ve sadece deniz yoluyla yapılması planlanan bir harekât seçeneğiydi. Toplantının önemi ise Birinci Dünya Savaşı öncesi Büyük Britanya'da askerî açıdan geniş çaplı yapılan son toplantı olmasıdır. Bilhassa Birinci Deniz Lordu Amiral Sir Arthur Wilson, *sadece donanmaya dayanan* ve Almanya'yı denizden abluka altına alma fikrini ileri süren komutan olarak ön plana çıkmıştır. Bu argüman, tam anlamıyla donanmanın gücüne duyulan özgüvenden kaynaklanmış dogmatik bir ısrarı ifade etmektedir. Başta W.S. Churchill olmak üzere askerî ve siyasi pek çok yetkili planı, *uygulanamaz* olarak bulmuş hatta Başbakan H.H. Asquith, Amiral Arthur Wilson'un planını *çocuksu* ve *tamamen uygulanamaz* olarak eleştirmiştir.⁴⁶ Bu fikrin uygulanabilirliği ve kendi içinde tutarlı olması noktasında çok eleştirildiği ortadadır.⁴⁷ Amiralliğin planlama sürecinde ortaya çıkan kronik zayıflıklarının yanı sıra Amiral Arthur Wilson'un teknolojik gelişmelerin hızına ayak uyduramadığı (modern savaş teknoloji içerisinde denizaltı ve mayınların böyle bir harekâta izin vermeyeceği gerçeği) yönünde görüş sonradan İngiliz tarihçiler tarafından da sıklıkla eleştirilmiştir. Aralık 1914'ten itibaren W. Churchill'in iki ay kadar önce amiralliğin savaş çabalarını yönlendirmek için geri çağırdığı Amiral Sir John Fisher'in fikirlerinden ziyade Amiral A. Wilson'un 1911'de ileri sürdüğü stratejik tavsiyelerine çok daha yakın olduğu görülmüştür.⁴⁸ İngiliz tarihçi David Gethin Morgan Owen, *Akşam Yemeği, Saatinde Pişirildi mi?*⁴⁹ *Sir Arthur Wilson'un Savaş Planını Yeniden Düşünmek* adlı makalesinde, Kabine'nin Ocak 1915'te Çanakkale Boğazı'na saldırma kararında Büyük Britanya'nın 1911'de denizden Almanya'yı abluka altına almak üzere planladığı stratejinin güncellenmiş bir versiyonunun Çanakkale Savaşı'nda uygulanmış olabileceğini iddia etmesi bu açıdan dikkate değer bir görüştür.⁵⁰

W.S. Churchill'in Türk boğazlarını ele geçirme maksadını, askerî angajmanların dışında ırksal üstünlüğe dayanan bazı politik argümanlara dayandırdığı yine literatürde tartışılmış bir görüştür. W.S. Churchill'in özelde Türklere genelde doğulu toplumlara bakış açısı, kibirli bir küçümsemeden ibarettir ve bu görüşün temel nedeni, Avrupa'nın doğu karşısında üstün ve doğunun zayıf olduğu fikri anlayışında biçimlenmiştir.⁵¹ Bu anlayış çerçevesinde W.S. Churchill'in planı, Türklerin direnmekten vazgeçeceği varsayımı ve zaferin muhakkak olduğu bir deniz savaşıyla Türk ordusunu yeneceği temelleri üzerine inşa edilmiştir. Bu tehlikeli girişimin harekât ve taktik açıdan uygulanabilirliği iyi gözden geçirilmediği için daha sonra Büyük Britanya açısından kötü sonuçlara neden olacaktır.⁵² W.S. Churchill'in stratejik öngöründen yoksunluğu,⁵³ eylemin kendi stratejik amacıyla tutarsızlığında aranmalıdır. Gerçekleşmesi yakın bir potansiyele sahip olduğu düşünülen zafer, beklenen kısa zamanda gerçekleşmemiş, büyük umutlar bağlanan ve kısa sürede elde edilecek başarının bir türlü gerçekleşmemesi, İmparatorluk Kuvvetlerinin birbirine eklemli hatalar yapmasına neden olmuştur. Uzun süredir başarıdan başarıya koşan Büyük Britanya donanmasının zırhlı gemilerle takviye edilmesi,⁵⁴ Büyük

⁴⁶ David Gethin Morgan Owen, "Cooked Up in the Dinner Hour? Sir Arthur Wilson's War Plan, Reconsidered", *The English Historical Review*, Vol. 130, No. 545, August (2015), 865-867; 1911'de yapılan toplantıda W. Churchill, Çanakkale Boğazı'nın sadece donanmayla geçilemez olduğunu ifade etmiştir. Atabay, "İngiliz Savaş Konseyi'nin Çanakkale Stratejisi", 43.

⁴⁷ Arthur Wilson'un stratejisi, 'tehlikeli ve kötü düşünülmüş', 'belirsiz, mantık dışı ve uygulanamaz' olarak değerlendirilmiş ve çok eleştirilmiştir. Uygulanamaz olarak nitelendirilmesinin temel nedeni, modern savaş teknoloji içerisinde 'denizaltı' ve 'mayınların' olması yalnızca donanmayla bir taarruzun yapılabilmesini engellemesidir. Owen, "Cooked Up in the Dinner Hour", 866-868.

⁴⁸ Owen, "Cooked Up in the Dinner Hour", 866-867.

⁴⁹ "Akşam Yemeği Saatinde Pişirilen" ifadesi o dönem Donanma Sekreter Yardımcısı olan *Maurice Pascal Alers Hankey* tarafından 114'üncü İmparatorluk Savunma Komitesinin toplantısında donanmaya ait temsilcilerin performansını tanımlamak için ilk kez kullanılmış bir ifadedir. Owen, "Cooked Up in the Dinner Hour", 865.

⁵⁰ Owen, "Cooked Up in the Dinner Hour", 867.

⁵¹ Dockter, "A Great Turkish Policy: Winston Churchill", 68. A. W. Dockter, *Büyük Türkiye Politikası: Winston Churchill, Osmanlı İmparatorluğu ve Çanakkale Savaşı'nın Kökenleri* adlı makalesinde, W. Churchill'in başlangıçta İngiliz-Osmanlı ittifakını desteklediğini ancak Birinci Dünya Savaşı'yla bu fikrini değiştirdiğini ifade etmiştir. Makale, W. Churchill'in Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkisinin düşünülen çok daha karmaşık olduğunu ve Viktorya Dönemi oryantalizmi, jeopolitik strateji, kişisel özellikler ve Pan-İslami bir ayaklanma gibi düşüncelerin W.S. Churchill'in fikrinin değiştirmesinde etkili olduğunu iddia etmiştir. Dockter, "A Great Turkish Policy: Winston Churchill", 68. Churchill'in Çanakkale Boğazını sadece donanmayla geçeceği fikrinin 18 Ağustos'ta Venizelos görüşmesiyle biçimlendiği ifade edilirken 25 Kasım'da netleşmiştir. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 78-80.

⁵² Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, 319.

⁵³ Türk askerî gücü ve kapasitesinin, sadece matematiksel ölçülerle sınırlandırılmış olması ve Türk askerinin manevi gücünün hesap edilmemiş olmasıdır. <https://catab.ktb.gov.tr/TR-121080/canakkale-savaslari39nin-turk-ve-dunya-tarihi-acisindan-.html>. Erişim Tarihi:25.12.2021. Mayın ve denizaltı gibi yeni modern savaş teknolojisinin geliştirilmiş olması da dönemin şartlarında 'sadece' deniz taarruzuyla böyle bir saldırının varlığını tehlikeye düşürebilirdi. Gerçekten de sadece Nusret Mayın Gemisi'nin boğazın kritik noktalarına yerleştiği yirmi altı mayın ve Almanya'dan alınmış obüs toplarının isabetli atışları, Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Deniz Savaşları'nda başarılı olmasında kritik rol oynamıştır.

⁵⁴ John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, Çev.: Selma Koçak, 2019, Say Yay., 471.

Britanya'nın deniz kuvvetlerine kendine has bir özgüven oluşturmuş olmasının yanı sıra Batı Cephesi'nden istenilen zamanda kuvvet kaydırılamaması, donanmayla bir taarruz planı hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Amirallerin karşı çıkmasına rağmen W.S. Churchill'in başarılabilir ve sürdürülebilir olarak değerlendirdiği 'sadece donanmayla boğazı geçme girişimi', Türklerin sağlam istihkâmlarına ve mayınlarına çarparak fiyaskoyla sonuçlanmıştır.⁵⁵ Donanmayla boğazı geçme seçeneğinin, 18 Mart 1915'te Çanakkale boğazının soğuk sularına gömülmesiyle alternatif planlar düşünölmeye başlanmış ve Türk ordusu da Büyük Britanya'nın yapabileceği yeni bir harekâta karşı mevzilerini güçlendirerek hazırlıklarını tamamlamıştır.⁵⁶

Büyük Britanya'nın geleneksel amfibi stratejisini modern teknolojik silahlarla ilk kez Gelibolu'da tecrübe ettiğini söylemek yanlış bir ifade olmamakla birlikte⁵⁷ kara harekâtının yapıldığı Nisan ve Ağustos 1915 çıkarmalarında yapılan stratejik askerî hatalar, gelişigüzel bir planlamanın doğal sonucudur.⁵⁸ Başarısızlığın sonucu olarak Müttefik Kuvvetler, 19/20 Aralık 1915 ve 8/9 Ocak 1916 tarihleri arasında Gelibolu Yarımadası'ndan ayrılmak zorunda kalmıştır.⁵⁹ Büyük Britanya, Gelibolu Cephesi'nde yaklaşık bir yıl sürmüş askerî seferin başarısızlık sebeplerini bir komisyon oluşturarak sorgulamıştır. Uzun süredir savaşlarda 'yenilmez' olarak tarif edilen *İmparatorluk Kuvvetleri* nasıl olur da yenilmiştir? Bu bağlamda Büyük Britanya, Çanakkale Savaşı'nda 'nasıl olmalıydı ama ne oldu?' sorusuna cevap aramıştır. Bu nedenle aslında Çanakkale Savaşları, Büyük Britanya'nın askerî açıdan kendini sorguladığı bir kırılma eşiğini temsil etmiştir.

Çanakkale Komisyon Nihai Raporu'nun Genel Sonuçları

Raporun hazırlanmasında altmış sekiz oturum yapılmış⁶⁰ ve yüz altmış bir kişiyle görüşölmüştür.⁶¹ İlk oturum, 4 Ocak 1917'de *Albay Sir John Steevens* ile başlamış, son oturum 5 Eylül 1917'de *Yarbay Alfred E.C. Keble*, *Albay Sir Courtauld Thomson* ve *Binbaşı Purchas* ile tamamlanmıştır. Komisyon, savaşta görev almış pek çok asker, savaşla ilgili devlet adamı ve gazeteci olan sivilin bilgisine başvururken bu isimler arasında *General Sir Ian Hamilton*, *Korgeneral Sir Frederick Stopford*, *Korgeneral Sir William Birdwood*, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı *Korgeneral James Wolfe Murray*, Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili çalışmalarıyla tanınan İngiliz askerî tarihçisi *Korgeneral C.F. Aspinall-Oglander* gibi askerlerin yanı sıra *Keith Arthur Murdoch*⁶² (Avustralyalı gazeteci), *Ellis Ashmead-Bartlett*, *Mr. Noel Ross* (Yeni Zelandalı gazeteci) ve *Winston Churchill*, *David Lloyd George*'u kapsayan siyasilerin olduğu değişik meslek grubundan pek çok kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir.⁶³

Çanakkale Komisyonu, raporda otuz beş maddeden oluşan bir genel sonuç değerlendirmesi yapmıştır. Otuz beş maddeden oluşan genel değerlendirmenin on dokuz maddesi su, yiyecek ve tıbbi tedarik konuları hakkında ayrıntılı bilgileri kapsamakta olup on altı madde, Çanakkale Savaşı hakkında doğrudan askerî ve harekâta yönelik konular hakkında özet bilgiler içermektedir. Çanakkale Savaşı hakkında İmparatorluk ordusuyla bağlantılı on altı maddeden oluşan genel sonuç ve değerlendirme aşağıda verilmiştir.

1. Gelibolu Yarımadasına önemli bir askerî sefer yapılmasına karar verildiğinde böyle bir seferin başarıyla gerçekleştirilebilmesi için gerekli tedbirlerin yeterince dikkate alınmadığını

⁵⁵ Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, 319; Westwell, *Resimli Harp Tarihi*, 92; Fikretin Yavuz, Murat Toman, "Avustralyalı Gazeteci Keith Arthur Murdoch'ın Çanakkale Cephesine Dair Raporun Analizi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Güz (2017), Sayı: 23, 230; *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, 71.

⁵⁶ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII'inci Cilt Deniz Harekâtı*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1976, 93,94,154,156.

⁵⁷ Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, 471.

⁵⁸ Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, 319. Büyük Britanya Savaş Bakanlığı Sir Ian Hamilton komutasında kara kuvvetlerini (29'uncu İngiliz Tümeni ve Mısır'daki İmparatorluk askerleri-Anzak) ile desteklemeyi planladı, planlama gelişigüzelci. Gelibolu'da çıkarma yapacak birlikler hiç amfibi eğitimi görmemişlerdi. Kıyıda su var mıydı? Nasıl bir savaş olacak? Türk birliklerinin zayıf ve güçlü tarafları neydi? gibi basit soruların dahi cevabı yoktu. Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, 319; General W.R. Birdwood ve M. Kemal Paşa arasında Pera Palas Oteli'nde Çanakkale Savaşı üzerine geçen görüşmede, Gen. Birdwood'un Suvla çıkarmasının başarısız olmasında susuzluğun önemli bir faktör olduğunu belirtmesi. Cemal Güven, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler)*, Eğitim Yayınevi, 2012, 21; Alev Coşkun, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay İşgal, Hüzün. Hazırlık, Cumhuriyet Kitapları*, 2008, 58-60.

⁵⁹ David W. Cameron, *Gallipoli: The Final Battles and Evacuation of Anzac*, Think Production, 2011, 295; *Bean's Gallipoli*, Edit. Kevin Fewster, Allen&Unwin, 2007, 250; *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916)*. V. Cilt III. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2012, 457; Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri>. Erişim Tarihi: 20.01.2022.

⁶⁰ Karataş, Özyiğit, "İngiltere'de Kurulan Dardanel", 350.

⁶¹ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 3-5.

⁶² 5 Şubat 1917'de Avustralyalı Gazeteci *Keith Arthur Murdoch*'ın bilgisine başvurulmuştur. *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 4.

⁶³ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 3-5. Avcı, 18 Mart 1915, 21,32,37.

düşünüyoruz. 15'inci maddede önemli askerî harekâtların gerekli olabileceğini Şubat 1915'te açıkça belirtmiştik. Bu koşullar altında yarımada'ya yönelik askerî saldırı koşullarının incelenmesi gerektiğini ve İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir James Wolfe Murray tarafından donanma silahlarının olası etkisine karşı birlikleri desteklemek için hazırlanan genel bir plana özel dikkat edilmesi gerektiğini ve bu görevin yürütülmesinden sorumlu kişinin de savaş bakanı olduğunu düşünüyoruz.⁶⁴

Nihai raporun *genel sonuç* bölümünün ilk maddesinde komisyon, Gelibolu Yarımadası'na askerî bir harekâta karar verildiğinde harekâtın başarıya ulaşması için gerekli önlemlerin özenli biçimde ele alınmadığına yönelik eleştiri ve genel bir değerlendirme yapmıştır. Karar verme süreci, bir problem alanına dönük çevresel elementlerin bütüncül bir değerlendirmesi olmakla birlikte mevcut problemin tanımı, alternatiflerin belirlenmesi, bunların gerçekleşme olasılıkları ve en uygun kararın tespit edilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵ Bu bağlamda raporun kamuoyuna açıklanması üzerine *The New York Times Current Dergisi* konu hakkında bir haber yayınlamıştır. Haberde, Savaş Konseyi'nin muhtemel harekâta dair bürokratik işlemleri yerine getirmekten başka bir işlem yapmadığı noktasında bir eleştiri belirtilmiştir.

The New York Times Current Dergisi, Savaş Bakanının Doğu'daki operasyonlar için birliklerin henüz hazır olmadığını bildirmiştir. Bakanın bu açıklaması Savaş Konseyi'nin o sırada ve yakın gelecekte hangi birliklerin uygun olduğuna dair tahmini raporlar hazırladığı ve bunun dışında önemli bir girişimde bulunmadığı ve sadece kendilerini memnun eden bir karar aldıklarını haberleştirmiştir.⁶⁶

Konseyde görev alan komiserler, müşterek kara ve deniz harekâtı için yeterli birliğin öngörülenden daha erken bir tarihte hazırlanabileceğini düşünmüştür ancak bu konu, Savaş Konseyi tarafından yeterince araştırılmamıştır. Oysa müşterek harekâtın dayandığı esaslar ayrıntılı bir planlanma, teşkilatlanma, komuta ve koordinasyon tedbirlerini içermesi bakımından kapsamlı bir harekâttir. Dolayısıyla 13 Ocak 1915'te Savaş Konseyi'nin önündeki soru, herhangi bir eylemde bulunup bulunulmayacağı ya da yalnızca donanmanın mevcut güç olduğu düşünülduğünde eylemin yalnızca donanma tarafından yapıp yapılmaması hususundadır.⁶⁷ Bu açıdan incelendiğinde Büyük Britanya Savaş Bakanlığına bağlı komiserler, savaş hazırlıkları için masa başında tahmini raporlar dışında bir hazırlık yapmadığı belirtilmiş ve bölgeye sevk edilebilecek birliklerin belirtilen tarihten önce hazır olacağı gibi kendilerini memnun etmekten öteye gitmeyen hatalı bir öngörüye sahip olmuşlardır. Büyük Britanya, 13 Ocak 1915'te harekâtın olup olmayacağı kararını verme ya da harekât yapılacaksa harekâtın yalnız donanmayla yapıp yapılmaması hususundaki konuları tartışmış ve donanmayla Çanakkale Boğazı'nı ele geçirme konusunda mutabakata varılmıştır. 3 Ocak 1915'te Çarlık Rusya'nın yardım talebi üzerine Büyük Britanya'ya gönderilen diplomasi girişiminin tetiklediği Çanakkale'nin yalnızca denizden alınacağı görüşü, 13 Ocak 1915'te sessizce kabul edilmiştir. Bu açıdan 13 Ocak 1915 tarihi, Çanakkale üzerine harekât yapılması açısından önemli bir tarihi temsil etmiştir. 13 Ocak kararından sonra Çanakkale'ye yapılacak donanma saldırıyla ilgili Churchill, Fransız Deniz Kuvvetleri ve Grandük Nicholas ile görüşmüş ve Nicholas, harekât planını hevesle karşılarken Fransız Deniz Kuvvetleri de işbirliği sözü vermiştir.⁶⁸ Amiral *Sackville Hamilton Carden*,⁶⁹ 28 Ocak 1915'te Çanakkale'ye resmi olarak donanmayla taarruz kararını onaylamıştır.⁷⁰ Harekât planı, yalnızca donanmayla yapılacak bir saldırı planını kapsamakla birlikte boğazdaki stratejik hedef olarak belirlenmiş kale/tabyaların yok edilmesi ve çok az bir askerî birlik dışında başka asker kullanılmaması yönündedir. Savaş Konseyi'nde boğazda yer alan tabyalara yapılacak saldırılarda başarılı olunamazsa saldırının *prestij kaybına* neden olmadan kesilebileceği görüşü de hâkim olan bir başka görüşü temsil etmektedir. Ayrıca 16 Şubat 1915'te filo, boğazı geçmeye zorladığında onlara yardım etmek maksadıyla Çanakkale Boğazı'nın

⁶⁴ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 86.

⁶⁵ Hakan Soner Aplaç, "Karar Verme Yöntemleri ve Askerî Muharebe Fonksiyonları Alanlarına Yönelik Uygulamaları", *Güvenlik Bilimler Dergisi*, Mayıs (2018), 7-1, 88.

⁶⁶ "Blame for the Dardanelles Failure" *The New York Times Current History*, 168; "Report of the Dardanelles Commission", *The Anzac Bulletin*, 8.

⁶⁷ "Blame for the Dardanelles Failure" *The New York Times Current History*, 168; Steel, Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, 8.

⁶⁸ Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 114-115.

⁶⁹ Sir Sackville Hamilton Carden, Çanakkale Cephesi'nde koramiral rütbesiyle İngiliz-Fransız Müttefik donanmasının komutanı olarak görev yapmıştır. 17 Mart 1915'te hastalığını ileri sürerek görevinden istifa etmiş yerine John de Robeck geçmiştir. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 23-24.

⁷⁰ Milan Vego, "On Major Naval Operations", *Naval War College Review*, Vol.60, No.2, Spring (2007), 99; "Report of the Dardanelles Commission", *The Anzac Bulletin*, 8; Atabey, "İngiliz Savaş Konseyi'nin Çanakkale Stratejisi", 41-43; Steel, Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, 8; Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 23, 63-64, 88, 92-103.

hemen yakınlarında büyük bir donanmanın hazır edilmesi de Savaş Konseyi'nde kararlaştırılmıştır.⁷¹ Aslında harekât alanının biçimlendirilmesi bağlamında bakıldığında *yalnızca donanmaya dayalı* bir harekât planlanmasında dahi küçük ölçekli bir amfibi birlik çıkarılması planlanmış olduğunu göstermektedir.

Şubat 1915'te Gelibolu Yarımadası'na yapılabilecek harekâta hazır olunmasıyla ilgili Nihai Raporun 15'inci maddesinde;

“Bahsedilen gerçekler, şubat ayının başlarından itibaren Gelibolu Yarımadası'na belirli bir ölçekte bir askerî çıkarmanın tasarlandığını ve zaman geçtikçe kayda değer bir kuvvetle bir çıkarmanın giderek daha olası hale geldiğini gösteriyor. Dolayısıyla, Genelkurmay Başkanlığı tarafından bir ön harekât planı ve çıkarma planının ortaya konması için yeterli zaman vardı. Bu her zaman böyle olurdu. Aslında Kral Yönetmeliği'nde İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı'na verilen görevler arasında, saldırı harekât planlarının ve bunlarla bağlantılı olarak yığınak ve takviye planların hazırlanması yer almaktadır. 19 Mart'taki Savaş Konseyi toplantısında Başbakan tarafından herhangi bir çıkarma planı ve planının hazırlanıp hazırlanmadığı sorulduğunda Lord Kitchener, sorunun savaş bakanlığınca incelenmiş olmasına rağmen Deniz Kuvvetleri Başkomutanıyla birlikte Sir Ian Hamilton tarafından üstlenilecek olan ayrıntılı bir çıkarma planının hazırlanması için yeterli bilginin elde edilemediğini söylemişti. Savaş bakanlığı tarafından genel bir harekât planı hazırlanmamıştı. Genel bir plan veya alternatif planların yapılmaması için bir neden göremiyoruz ve bu plan veya planların Savaş Konseyi'nden önce Genelkurmay'ın yetkin subayları tarafından ayrıntılı olarak hazırlanmasının askerî sorunu daha net bir şekilde aydınlatacağını düşünüyoruz.”

ifadelerine yer vermiştir.⁷²

Komisyon Çanakale Nihai Raporu'nun 15'inci maddesinde, şubat ayının başında Gelibolu Yarımadası'na askerî bir çıkarma planının olduğunu ve genelkurmay başkanlığının ön harekât ya da müşterek bir çıkarma için yeterli zamana sahip olduğuna değinmiştir. Zaten Kral yönetmeliğinde (mevcut yasada) yığınaklanma ve takviye planları hazırlama görevinin genelkurmay başkanlığının sorumluluğunda olduğu tekrar belirtilmiştir. Savaş Konseyi'nin 19 Mart'ta yaptığı toplantıda Başbakan H.H. Asquith'in çıkarma planına dair sorusuna, Savaş Bakanı Lord Kitchener çıkarma planını ele aldıklarını ancak ayrıntılı çıkarma planını Amiral Sackville Carden ve kara harekâtından sorumlu Sir Ian Hamilton'un hazırlaması gerektiğini belirtmiştir. Lord Kitchener'in sözlerinden anlaşılacağı üzere çıkarmaya dair müşterek ayrıntılı planın hazırlanmadığı ortadadır. Edinilen bilgiler kapsamında raporu hazırlayan komisyon, Lord Kitchener'in sorumluluğunda olan savaş bakanlığının, genel harekât planını hazırlamadığını açıkça belirtmiş ve imalı biçimde sorumluluğu yerine getirmemesini eleştirmiştir. Komisyon, Lord Kitchener'in kendisine bağlı olan birimlerden geri dönüş alamaması ya da ilgili konuda görevini yerine getirmemesini ve Kitchener'in kendisine bağlı birimleri suçlamasını kabul etmemiş ayrıntılı planların hazırlanmamasından ya da sorumluluğun yerine getirilmemesinden Savaş Bakanı Kitchener'i bizzat sorumlu tutmuştur. Komisyon, genel ya da alternatif planların yapılmaması için bir neden olmadığını, plan ya da planların Savaş Konseyi'nin önüne gelmeden önce genelkurmay başkanlığına bağlı konunun uzmanı olan askerlerin planları hazırlaması gerektiğine ayrıca vurgu yapmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde başta Lord Kitchener olmak üzere Amiral Sackville Carden, Gen. Ian Hamilton ve Genelkurmay Başkanı J.W. Murray dâhil genelkurmay başkanlığına bağlı ilgili personelin, müşterek çıkarma plan ya da planlarını hazırlamadığı ya da olması gereken biçimde hazırlanmadığını tespit etmiştir. Bu nedenle 25 Nisan 1915'te yapılacak çıkarmanın başarısız olmasının sebebi olarak ilgili birimlerin görevini yapmamasından kaynaklandığı ima edilmiştir. Dolayısıyla önemli bir sorumluluğun yerine getirilmemesi, Müttefik Devletler ve özelde Büyük Britanya'nın harekâta başarısız olmasına en büyük katkıyı sağlamıştır. Komisyon'un genel sonuçlar başlığı altında yer verdiği 1'inci madde içinde raporun 15'inci maddesine gönderme yapması, raporun genel sonucuna dair önemli bir bulguyu paylaşması bakımından önemlidir. Diğer yandan Komisyon'un ilgili soruşturmada neden-sonuç çıkarımlarına başvurarak bir karara ulaşması ya da doğrudan 'değerlendiriyoruz-düşünüyoruz' ifadelerine yer vermesi, rapor ve soruşturma literatürüne uygun biçimde diplomatik bir dil kullandığını göstermektedir. Raporun kullandığı *suçlayıcı* lisan, nihai raporun tamamına hâkim olmuştur.

Birinci maddede ele alınan diğer bir husus ise Büyük Britanya Deniz Bakanı W.S. Churchill ve Genelkurmay Başkanı J.W. Murray'e yönelik eleştiridir. Büyük Britanya'nın hem askerî hem de sivil üst düzey yetkililerinin

⁷¹ “Report of the Dardanelles Commission”, *The Anzac Bulletin*, 8; Avcı, 18 Mart 1915 Gizli Raporu, 105-106.

⁷² *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 9.

eleştirisinde, ilk olarak Genelkurmay Başkanı J.W. Murray'ın taarruz koşullarının ve donanma silahlarının muhtemel etkisine karşı birlikleri desteklemek için hazırlanmış olan planı göz ardı ettiği hususunda değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede Genelkurmay Başkanı J.W. Murray'ın sorumluluğunda olduğu ve dikkat etmesi gerektiği bu nedenle görevini yerine getirmediği tespit edilmiş ancak asıl sorumlunun ve görevin yapılıp/yapılmadığını kontrol etmesi gereken kişinin ise Savaş Bakanı Lord Kitchener olduğu ifade edilmiştir. Bu tespitin siyasi açıdan önemi, Çanakkale Savaş'ında Büyük Britanya'nın başarısız olmasının ana sebebi olarak, siyasi ve askerî açıdan en üst makamlarda bulunan kişilerin olduğu gerçeğinin ilk değerlendirmede açık biçimde belirtilmiş olmasıdır. Soruşturmanın yürütülmesinde ilgili prensibe dikkat edilmiş ve raporun özet kısmına yansıtılmıştır.

2. Harekâtın zorluklarının çok hafife alındığını düşünüyoruz. Daha önce kararlar verilmiş ve tüm tedbirler bir çıkarma durumunda direnişin zayıf ve ilerlemenin hızlı olacağı varsayımına dayanmıştır. Bu varsayım için yeterli bir dayanak göremiyoruz. Kasım 1914'teki donanmanın yaptığı kısa süreli bombardıman, Türklere olası bir saldırı hakkında uyarıda bulunmuş ve 1915'in Şubat ve Mart aylarındaki deniz harekâtı doğal olarak Türk savunmasının büyük ölçüde güçlendirilmesine (hazırlanması) yol açmıştır. Türklere, Alman subayların önderlik ettiği biliniyordu ve özellikle savunma pozisyonlarında iyi mücadele etmeyeceklerini düşünmek için bir neden yoktu. Bu gerçekler, Amiral de Robeck ve Sir Ian Hamilton tarafından rapor edilmiştir.⁷³

Raporda eleştirilen ana tema, dolaylı yaklaşım olarak tarif edebileceğimiz düşmana beklenmeyen istikamet ve şekilde yaklaşmanın sergilenememiş olmasıdır. Çatışmanın doğası gereği harekâtın caydırma etkisi ya da düşmana kendi gücü hakkında belirsizlik oluşturması gerektiği önemli bir husus olarak ön plana çıkan bir ayrıntıdır. Kararın verilme sürecini müteakip kapsamlı düşünülmemiş bir planlama eksikliğinden dolayı harekâtın zorluklarının hafife alındığı ve gizlilik prensibine uyulmadığı ilgili maddede eleştirilmiştir. Harekât planlamasında, önlemlerin önceden planlandığını dolayısıyla karar verildiğini ve buna göre çıkarmanın kolay olacağı öngörüsüyle, Türk ordusunun direnişinin zayıf ve bununla doğru orantılı olarak birliklerin ilerleyişinin hızlı olacağı varsayımına dayandığı belirtilmiştir. Harekât alanında ise bunu destekleyecek hiçbir askerî argümanın olmadığına dikkat çekilerek böyle yanlış bir öngörünün harekâtın başarısızlığında önemli bir etken olduğuna dikkat çekilmiştir. Hatta 3 Kasım 1914'te Müttefik Donanması tarafından kısa süreli Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmlara saldırılması daha sonra olası saldırılar için Türk ordusunun savunma hatlarını güçlendirmesine neden olmuştur.⁷⁴ Gerçekten de ilk olarak denizden yapılan 3 Kasım 1914 saldırısı, Türk ordusunun muhtemel deniz harekâtı için mevzileri tahkim etmesi ve siperlerin doğru noktalara konuşlandırılması hususlarında gerekli hazırlıkları tamamlamasında bir fikir vermiştir.⁷⁵ Osmanlı Devleti Genelkurmayı 1921'de yayınladığı eserde, yukarıda bahsi geçen konulara benzer bir tespitte bulunmuştur. *Çanakkale'nin denizden sıkıştırılmasına tahsis edilen kuvvetin azlığı da gösteriyor ki hücum edenler, savunmadakilerin savunma kudretini sebepsiz bir şekilde küçümsemiş ve yetersiz bir kuvvet ve gayretle boğazı düşürebileceklerini zan ve tahmin ederek aldanmıştır.*⁷⁶

Müttefik kuvvetlerinin sadece donanma vasıtasıyla Türk ordusunun mukavemetini kırmak amacıyla yarma harekâtı ve boğaza ilk bombardımanı yapması, 19 Şubat 1915'te gerçekleşmiş ve sonuçları belirleyici olmamıştır. Lord Kitchener, 20 Şubat'ta diğer savaş alanlarındaki (özellikle Batı Cephesi) gelişmeler nedeniyle İngiltere'den Çanakkale'ye asker gönderme fikrini askıya almış, 10 Mart'ta asker gönderme fikrini sonradan onaylamıştır. 18 Mart'ta ikinci bombardıman gerçekleşmiş ancak ortaya çıkan kayıplar, deniz saldırısının tamamen sürdürülemeyeceğini ortaya koymuştur. 23 Mart'ta Amiral *Sir John Michael de Robeck*⁷⁷ ve Ian Hamilton'un açıklamaları, yeterli askerî kuvvet toplanıncaya kadar harekâtın ertelenmesi yönünde olmuş ve deniz taarruzu fikri tamamen terkedilmiştir.⁷⁸ Bilhassa Türk ordusunun deniz zaferi kazanmasında önemli payı

⁷³ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 86; General Hamilton anılarında General Hunter-Weston'un boğaza saldırı konusunda üstünlük ve zayıflıkları tespitinde Türk ordusunun daha önceki saldırılarla çıkartma girişimiyle ilgili bir uyarı aldığını ifade etmiştir. Ian Hamilton, *Gelibolu Hatıraları 1915*, Türkçesi: Mehmet Ali Yalman, Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, 71

⁷⁴ Westwell, *Resimli Harp Tarihi*, 2012, 92-93; Steel, Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, 5.

⁷⁵ Westwell, *Resimli Harp Tarihi*, 2012, 92.

⁷⁶ *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihesi*, 71-72.

⁷⁷ Çanakkale Deniz Savaş'ında 18 Mart 1915 İngiliz-Fransız Donanma saldırısının filo komutanıdır. Müttefik donanmanın Ocak 1916'da geri çekilmesine kadar görevde kalmıştır. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 24-25.

⁷⁸ "Report of the Dardanelles Commission", *The Anzac Bulletin*, 8; Steel, Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, 10-22; 23 Mart 1915 tarihi, Müttefik Kuvvetlerin (bilhassa İngiliz Savaş Kabinesi'nin) Çanakkale Boğazı'na bir deniz saldırısından kesin biçimde vazgeçtiği ve

olan iyi konuşlandırılmış topçu atışlarının isabetli atışlar tevcih etmiş olması ve Nusret Mayın Gemisi'nin Erenköy Koyu'na yirmi altı mayını kritik noktalara yerleştirmesi, deniz savaşının Türk ordusu lehine değişmesinde önemli bir katkı sağlamıştır.⁷⁹ Diğer yandan komisyon tarafından Türk ordusunun Alman generaller tarafından yönetildiği gerçeğinin⁸⁰ göz ardı edilmiş olmasının yanı sıra Türk ordusunun kuvvetli bir mücadele göstermeyeceği hakkında yaygın görüşün yanlış bir tahmin olduğu eleştirilmiştir. Harekât alanında görevli komutanlardan Amiral de Robeck (Donanma Komutanı) ve Ian Hamilton'un (Akdeniz Seferi Komutanı) üst komutanlığı ilgili konuda uyardığı ve dikkate alınmadıkları ifade edilmiştir. Savaş bakanlığına bağlı alt birimlerin bir üst makamı ikaz ettiğine vurgu yapan değerlendirme, Savaş Bakanı Lord Kitchener'ı suçlayıcı mahiyette bir ifade içermektedir. Bu bilgiler ışığında, çıkarmanın ve süregiden harekât planlamasında dikkat edilmeyen bu hususların Çanakkale Cephesi'nde Büyük Britanya'nın başarısız olmasında önemli bir neden olduğuna dikkat çekilmiş ve eleştirilmiştir.

3. Aslında nisan ayındaki ilk saldırılardan sonra ve mayıs ayının ilk günlerinde mevcut durum en baştan itibaren olasılıklarıyla düşünülmeliydi ve ihtiyaçları karşılamaya yönelik gerekli askerî malzemelerin göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünüyoruz. Bu durum, uzun süreli askerî harekât taleplerinin diğer savaş alanlarındaki sorumluluklarımızla tutarlı bir şekilde karşılanıp karşılanamayacağını incelemeyi ve karar vermeyi gerekli hale getirecektir. Aslında bu yapılması gerekenler mayıs, haziran ve temmuz aylarında birliklere gerekli planları, mühimmatı, yüksek infilak etkisine sahip patlayıcıları ve diğer modern savaş araçlarını tedarik etmeyi olanaksız hale getirmiştir.⁸¹

Raporun üçüncü maddesi, kurmay çalışmasının eski bir özdeyişi olan *hiçbir plan, düşmanla ilk temasta hayatta kalmaz*⁸² ifadesini akla getirmektedir. Harekâtın önemli bir aşaması olan manevrada bir planının koşulları belirginleştikçe planla ilgili değişikliklerin yapılması ve acil durum planlarının olması gerektiğinin altı çizilmektedir. G. Parker çıkarma hakkında, *modern silahların öldürme gücünün iki tarafa da kördüğümü çözmeye olanağı vermediği ölümcül bir açmaza sürükledi ve Türkler tepeleri tutmuş imparatorluk birlikleri de kıyıyı tutmuştur. Her iki tarafta savunma mevzilerinden söküp atılamamıştır* ifadesini kullanmıştır.⁸³

25 Nisan çıkarılmasından hemen sonra mayıs ayında yapılan operasyonlarda, İmparatorluk ordusunun alternatif harekât planlarının olmadığı ve savaş araç-gereçlerinin harekâtı desteklemede ayrıntılı analiz edilmediği değerlendirmesi yapılmıştır. Bu açıdan harekât planlarının *esnek olmayışına*⁸⁴ ve taarruz planlarının alternatifli olmaktan uzak olduğuna hükmedilmiştir. Diğer yandan harekât için savaş-araç gereçlerinin talep edilmesinde Büyük Britanya ordusunun başta Batı Cephesi olmak üzere başka cephelerde de savaşmış olduğunun göz ardı edildiğine dikkat çekilmiştir. Bu nedenle uzun soluklu askerî harekâtlarda talep edilen ihtiyaçların, karşılanıp/karşılanamayacağı noktasında tedarikin doğru analiz edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Nisan-mayıs aylarında tedarik planlamasında yapılan hatanın, mayıs-haziran ve temmuz aylarında birliklere tedarik edilmesi planlanan mühimmat, yüksek infilak etkisine sahip bomba ve diğer modern savaş malzemelerinin tedarikini de imkânsız hale getirdiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak esnek olmaktan uzak ve büyük resmi görmeyen (diğer cepheleri hesap etmeyen) bir tedarik planının olması, *manevra ve ateş gücü* arasındaki doğru dengenin kurulmasını engellemiştir. Bu durum İmparatorluk ordusunun savaşı kaybetmesinde diğer önemli hususu meydana getirmiştir.

4. O zamanlar mevcut kaynaklarla Çanakkale Boğazı'nda elde edilebilecek başarı ancak hükümetin çabalarını teşebbüs üzerinde yoğunlaştırması koşuluyla mümkündü ve batı savaş

geniş çapta (kara ve deniz harekâtının müşterek planlandığı) bir askerî operasyon yapılmasına karar verildiği gündür. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 34, 85-86.

⁷⁹ C.F. Aspinall Oglunder, *Çanakkale Muharebeleri: İngilizlerin Gelibolu Seferinin Resmi Tarihi*, Tercüme Muharrem Feyzi, İstanbul 1932; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII'inci Cilt Deniz Harekâtı*, 173; Steel, Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, 17.

⁸⁰ Alman generallerin Türk ordusunda Birinci Dünya Savaşı'nda ve Çanakkale Savaşı'nda görev alması Türk ordusunu emir komuta etmesi ve askerî açıdan Alman teknik yardımının alınması hakkında geniş bilgi için. Ahmet Esenkaya, "Çanakkale Savaşı'nda Türk-Alman Birlikteliği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Cilt: 6, Sayı: 6-7, (2009).

⁸¹ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 86.

⁸² Stephens, Baker, *Savaş Anlamak*, 112.

⁸³ Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, 320.

⁸⁴ Lawrence Freedman esnekliğin önemine değinirken *önemli olan stratejiyi kararlaştırırken esnek olabilmek, günün politik gerçeklerini dikkate almak ve pratik kapasitesinin ötesinde bulunabilecek askerî stratejilere güvenmemektir* ifadesine yer vermiştir. Freedman, *Strateji*, 202.

alanında (Batı Cephesi'nde) insan ve malzeme harcamalarının sınırlandırılması şartıyla mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Bu koşul, hiçbir zaman yerine getirilmemiştir.⁸⁵

Dördüncü madde aslından üçüncü maddenin devamı niteliğindedir. Çanakkale Cephesi'ndeki başarının, ilk olarak hükümetin konuyu ayrıntılı ele almasıyla mümkün olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Hükümetle kast edilenin özellikle Başbakan H.H. Asquith, Savaş Bakanı Kitchener ve Deniz Bakanı W. Churchill olduğunu değerlendirmekle birlikte yetkililerin, Çanakkale Cephesi için talep ettiği personel ve malzeme talebine ancak Batı Cephesi'nde yer alan personel ve malzeme harcamalarının kısıtlanması şartıyla olabileceği dile getirilmiştir. Aslında üçüncü maddeyle birlikte değerlendirildiğinde, Batı Cephesi'nden kuvvet kaydırmanın mevcut imkânlarla mümkün olmadığı ya da böyle bir planlamanın hassasiyetle zaten planlanmadığı ve ayrıca hükümetin de planı ayrıntılı incelemeyeceği belirtilmiştir. Hükümet ve yetki verdiği ilgili birimlerin görevini yapmamış olduğu ve Çanakkale Cephesi'nde olan personel ve askerî malzeme talebinin Batı Cephesi'yle doğrudan ilgili olduğu, iki cephe arasındaki korelasyonun sorumlu ve yetkililer tarafından kurulmadığı eleştirisi açık biçimde ifade edilmiştir.

5. İlk çıkarmayı izleyen saldırıların başarısız olmasından sonra gelecekte izlenecek rota üzerinde karar vermede aşırı gecikme olmuştur. Sir Ian Hamilton, 17 Mayıs 1915'te değerlendirmesini rapor etmiş ve 7 Haziran'a kadar rapor, Savaş Konseyi veya Bakanlar Kurulu tarafından dikkate alınmamıştır. Bu en kritik dönemde hükümetin yeniden kurulması olayı, gecikmenin ana nedeni olmuştur. Sonuç olarak, Sir Ian Hamilton'un değerlendirmesinde talep ettiği takviye kuvvetlerin gönderilmesi, altı hafta ertelenmiştir.⁸⁶

17 Mayıs'ta not aldığı anılarında Ian Hamilton; *isteklerimin en önemli kısmı, istediğim 50.000 kişilik destek kuvvetiydi* diye not düşmüştür.⁸⁷ 25 Nisan çıkarmasının başarısız olmasında sonra harekâtın devamı noktasında ne yapılacağıyla ilgili kararın geç verilmiş olması eleştirilmiş ancak harekâtın devam edip etmeyeceği konusunda verilen kararın geç verilmesinde en büyük payın Büyük Britanya'da yaşanan hükümet değişikliği olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan 17 Mayıs'ta Sir Ian Hamilton bir durum değerlendirmesinde destek birliği talep etmiştir ancak 7 Haziran'a kadar Savaş Konseyi ve bakanlar kurulu (muhtemelen siyasi karmaşa yaşandığı dönemde) Ian Hamilton'a ait değerlendirmeleri dikkate almamış ve gecikmeli olarak altı hafta sonra destek birliğinin gönderilmesi gerçekleşmiştir. Savaşın kritik safhasında tecrübe edilen bu gelişme, savaşın kaybedilmesinde önemli bir husus olarak raporda vurgulanmıştır.

6. Ağustos başında Anzak ve Suvla'da planlanan saldırının eleştiriye açık olduğunu düşünüyoruz. Bilhassa Anzak'ta (Arıburnu Koyu'nda) saldırının yapılacağı arazi çok zordu. Anzak kuvvetlerine ait Sarı Bayır'ın kuzey-batı kolunda icra edilen ana ilerleyiş, mümkün olduğunca sürpriz saldırı yapmak için geceleri gerçekleştirilmiş bu nedenle yanlış yönlendirme ve başarısızlık riski çok artmıştır. Bununla birlikte plan, diğer planların değerlendirilmesinden sonra ve ilk çıkarmadan beri Anzak Kolordusunu komuta eden komutan ile varılan mutabakat sonrası kararlaştırılmıştır.⁸⁸

7. Suvla'daki harekâtlar daha önce hiç ateş altına alınmamış birliklerden oluşan bir kuvvet için zor bir tecrübeydi ancak taarruzun zorluğu ve birliklerin deneyimsizlikleri göz önünde bulundurulduğunda 7-8 Ağustos'ta Suvla'da yapılan taarruzun olması gerektiği gibi bir baskı yaratmadığını düşünüyoruz ve biz bunu büyük ölçüde tümen komutanı ve ona bağlı tuğgenerallerden birinin kararlılık ve yetkinlik eksikliğine bağlıyoruz. Taarruzun ana kısmını oluşturan 11. Tümen ve 10'uncu Tümen'in bağlı tabur komutanları, memnun edici değildi. Paragraf 108 ve 109'da⁸⁹ açıklandığı gibi General Hammersley'in verdiği emirler karışık ve Tümgeneral Hammersley'in sağlığı geçmişte o kadar kötüydü ki onun görev alması dahi hatalıydı ve sahada onun tümen komutanı seçilmesi çok tehlikeliydi. Onun komutasında yapılan

⁸⁵ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 86.

⁸⁶ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 86-87.

⁸⁷ Hamilton, *Gelibolu Hatıraları 1915*, 162.

⁸⁸ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 87.

⁸⁹ 108'inci maddenin özeti olarak raportör; General Hammersley'in karargahından gelen emirlerin insicam ve kesinlik eksikliği sonucunu çıkarmıştır. 109'uncu maddenin özeti olarak General Hammersley'in 8 Ağustos'ta emi komuta ettiği birliklerin 70 rakımlı tepeyi ele geçirdiklerini bilmediğini, bir süre sonra da 6'ncı Yorkshire Alayı'nın tepeyi elinde tutamadığını ve boş yere pek çok askeri kayıpların olduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak General Hammersley ve karargâhının emir-komuta zafiyeti, uyum ve kesinlik eksikliğinden kaynaklı çok fazla asker kaybının olduğu ifade edilmiştir. *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 49-50.

hataların nedeni, muhtemelen bahsettiğimiz üzere sağlığından kaynaklanmaktadır. Bize göre Kıdemli Tugay Komutanı General Sitwell, yeterli enerji ve kararlılığı göstermemiştir.⁹⁰

Arazinin sınırlamaları, orduların yıkıcı darbe vurmasını büyük ölçüde güçleştirir ve engeller.⁹¹ Coğrafya, taarruz ve savunmada en önemsenmesi gereken husus olmakla birlikte her iki çıkarma harekâtında da arazinin zorluğu bilhassa 6'ncı maddede belirtilmiştir. Raporun genel sonuçlarından 7'inci madde ise 6'ncı maddenin devamı niteliğindedir. 7 Ağustos 1915'te İngilizler, 27.000 kişiden oluşan 9'uncu Büyük Britanya Kolordusuyla Suvla bölgesine taarruz etmiş ancak Meslanteppe ile kuzeyde Karakol Dağı'nın bir bölümü ele geçirilirken kıyıda sadece 800 metre içeri ilerlenebilmiştir. İngilizler, 7 Ağustos sabahı Anafartalar Cephesi'nde yoğun topçu atışlarıyla Şahinsirt ve Ağıldere'den ilerleyerek Conkbayırı istikametine ilerlemiş, gece yapılan taarruzlar ise Türk askerleri tarafından püskürtülmüştür. 8 Ağustos 1915'te Müttefik kuvvetlerin Kocaçimen'i ele geçirmek için Conkbayırı istikametine yapılan operasyonları ağırlık kazanmıştır.⁹² Müttefik kuvvetler, bu operasyonlarda kısmi başarılar kazanmış ve bu gelişmeler üzerine Liman Von Sanders, 8 Ağustos 1915'te Albay Mustafa Kemal'i *Anafartalar Grup Kumandanlığına* atamış⁹³ ve bu görevlendirme savaşın gidişatı açısından belirleyici olmuştur.⁹⁴

Suvla çıkarmasını yapan birliklerin daha önce hiç savaş tecrübesi edinmemiş olmasının⁹⁵ yanı sıra gece ve arazi şartlarından kaynaklı taarruzun zorluğunun Müttefik birliklerinin başarısız olmasında en önemli etken olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca 7-8 Ağustos'ta yapılan baskın taarruzlarının Türk ordusu üzerinde gerekli baskıyı oluşturmadığı ve yine bu operasyonların başarısız olmasında başta tümen komutanı olmak üzere ona bağlı tugay komutanının gerekli komutanlık vasfını göstermediği belirtilmiştir. Harekâta 10, 11, 13 ve 53'üncü tümenler katılmış, 53'üncü Tümen ihtiyatta beklerken diğer üç tümen sahile çıkarma yapmıştır. 10 ve 13'üncü tümenler sahile bir tugay çıkararak örtü sağlayacağı öngörülmüştür. Tümgeneral Frederick Hammersley⁹⁶ komutasındaki 11'inci Tümen, ilk çıkarma yapan birliktir ve General Hammersley'in askerleri karaya çıkar çıkmaz, siper kazmaya başlamıştır. Karaya çıkar çıkmaz siper kazma, birliğin beka tedbirlerini uygulama ve tertiplenme hazırlıklarını gösteren en büyük emaredir. Oysa çıkarma bütün bir faaliyet olup henüz çıkarma tamamlanmamıştır. Bu durum, Ian Hamilton'un planının daha harekâtın başında aksamasına neden olmuştur ki 10'uncu Tümenin sahile çıkması bu nedenle gecikmiştir. Taarruzun ana kısmını oluşturan 11'inci ve 10'uncu tümenlerdir ve raporun yedinci maddesinde eleştirilen tümen komutanı, Tümgeneral F. Hammersley'dir.

⁹⁰ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 87.

⁹¹ Stephens, Baker, *Savaşı Anlamak*, 71.

⁹² Ogländer, *Çanakkale Muharebeleri*, 146-148; Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar*, 55; Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi", 145-146.

⁹³ Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar*, 55; Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi", 145-146.

⁹⁴ Albay Mustafa Kemal, Arıburnu-Anafartalar Cephesi'ndeki tüm Türk kuvvetlerini emir komuta etmek üzere *Anafartalar Grup Komutanı* (19'uncu Tümen ve Arıburnu Kuvvetleri Komutanı) olarak atanmasıyla 6 Ağustos'tan 9 Ağustos'a kadar şiddetli Müttefik saldırısına karşı güçlü bir savunma vermiş ve 10 Ağustos'ta Türk kuvvetlerini karşı taarruza geçirerek önemli bir askerî başarı elde etmiştir. 10 Ağustos taarruzlarıyla geri püskürtülen Akdeniz Seferi Kuvvetleri komutanı Ian Hamilton şu notu düşmüştür: *Türkler, bizi Conkbayırı'ndan atmak suretiyle görevlerini yapacaklarını anladılar ve öyle yaptılar* ifadesini kullanmıştır. Albay Mustafa Kemal, *I ve II. Anafartalar Savaşları*'nda elde ettiği başarılarından dolayı "Anafartalar Kahramanı" sıfatını kazanacaktır. Bu nedenle "Çanakkale Cephesi'nin Büyük Kumandanı" sıfatıyla anılmaya başlayacaktır. Kemal, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, önsöz; Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar*, 58; Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi", 146; Levent Ünal, "Mustafa Kemal'in Askerî Dehası ve Muharebelerdeki Uygulamaları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl:17, Bahar (2019), Sayı:26, 17. Birinci dünya Harbi esnasında Harp Tarihi Şubesi'nin (Gnkur. ATASE Başkanlığı) Arıburnu ve Anafartalar Muharebeleri ile ilgili rapor talebi üzerine hazırlamıştır. Arıburnu Savaşı hakkında geniş bilgi için Bkz. Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011; Bkz. Mustafa Kemal, *Arıburnu Savaşları*, Günümüz Türkçesi: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005. Anafartalar Muharebeleri için (2 Haziran 10 Ağustos tarihlerini kapsar) Bkz. Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011. Anzak çıkarması esnasında; *size ben taarruzu emretmiyorum. Ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içerisinde yerimize başka kuvvetler ve komutanlar kaim olabilir* emri ve genel olarak Çanakkale Zaferi'yle Mustafa Kemal Paşa'nın birlikte anılması hakkında. Bayram Akça, "Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal'in Rolü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:21, Sayı:2, (2006), 6-13; Abdurrahman Çaycı, "Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasının Atatürk'ün Kariyerindeki Yeri", Cilt:7, Sayı:19, (1990), 36-42; Mahir Aydın, "Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün Askerî Liderliği", *Atatürk'ün Askerî Liderliği Paneli Bildiri Kitabı*, Genelkurmay Basımevi, 2016, 15-25.

⁹⁵ Yavuz, Toman, "Avustralyalı Keith Arthur Murdoch", 231; *Çanakkale Muhârebâtı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, 74.

⁹⁶ Tümgeneral Frederick Hammersley, göreve atanmadan sadece bir yıl önce sınır krizi geçirmesine rağmen Çanakkale Savaşı'nda XI'nci Tümen komutanı yapılmıştır. Suvla Körfezi'ndeki çıkarma komutanıydı. Verdiği emirlerdeki karışıklıklar, enerji ve emir komuta eksikliği sebebiyle 23 Ağustos 1915'te görevinden alınmıştır. <https://www.britishempire.co.uk/forces/majgenhammersley.htm>. Erişim Tarihi:10.11.2021; *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 49-50.

10'uncu Tümen Komutanı ise General Bryan Thomas Mahon'dur,⁹⁷ ayrıca taburların⁹⁸ harekâtın uygulama safhasındaki çabalarından memnun olunmamıştır.

Bilindiği üzere 25 Nisan çıkarılmasından sonra 6 Ağustos'ta Suvla'da bir amfibi harekât daha planlanmıştır. 6 Ağustos 1915'te 9'uncu Kolordu Komutanı General Frederick Stopford emir komutasında yapılan Suvla çıkarılması hem dar bir kıyı şeridi olarak uzanan Arıburnu Koyu'nda sıkışmış birlikleri (Anzak Kolordusu) rahatlatarak hem de Türk birliklerinin dikkati ve kuvveti başka bir alana kanalize etmiş olmayı amaçlamıştı. 6 Ağustos 1915'te Anzak Kolordusu, Arıburnu Cephesi'nden yoğun topçu ateşiyle taarruza geçerek 16'ncı Tümen'e ait Kanlısirt'ı ele geçirmiştir. İngilizler, 19'uncu Tümen bölgesine saldırmış ancak ağır zayıflar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁹⁹ Suvla çıkarılması müteakibinde dört gün süren taarruz, Türk tarihinde *Birinci Anafartalar Savaşı* olarak bilinmektedir.¹⁰⁰ Büyük Britanya, 6-7 Ağustos harekâtında mevcut Suvla çıkarılmasını devam ettirmek niyetiyle gece 20.000 kişilik kuvvetle Sazlıdere'nin kuzeyinden Conkbayırı ve Kocaçimen istikametine ilerlemiştir.¹⁰¹ İlerlemeyi yavaşlatan en önemli faktör ise yürüyüşlerde aşırı ihtiyatlı davranılmasıdır.¹⁰² Müttefik Kuvvetlerin, 6-7 Ağustos gecesi 19'uncu Tümen saldırısı üzerine Albay Mustafa Kemal, askerlerine teyakuzda olunması emrini vermiştir.¹⁰³ Seddülbahir ve Arıburnu'nda ilerlemenin sağlanamaması nedeniyle Gen. Ian Hamilton'un planının Kocaçimen-Conkbayırı-Kemalyeri-Kabatepe istikametine ilerleyerek Türk kuvvetlerinin geri hattını ele geçirmek ve Türk ordusunu kuşatmak olduğunu görüyoruz. Böylece Türk birlikleri iki cepheye bölünmüş olacak ve hata yapmaya zorlanacaktır.

Arıburnu'nda bulunan birliklerle Suvla çıkarılmasındaki Müttefik birliklerinin eş zamanlı saldırısı üzerine planlanan harekâtın askerî açıdan eleştiriye açık olduğu raporda ifade edilirken Arıburnu istikametinden Türk mevzilerine yapılan taarruzun sakıncalarına değinilmiştir. Zorlu coğrafyada arazi bilgisinden yoksun acemi askerle yapılan gece taarruzlarının, emir-komuta zafiyeti ve birliklerin yanlış yönlendirilmesine bağlı olarak başarısız olması kuvvetle muhtemeldir. Arıburnu bölgesinde arazinin zorlu olduğu bilhassa Anzak birliklerinin Sarıbayır mevkiinden kuzey-batı istikametine baskın tarzında gece taarruzları yaptığı ancak askerlerin arazi bilgisine sahip olmaması ve acemi olmaları nedeniyle ihtiyatlı davrandıkları bu nedenlerden dolayı taarruzun başarısız olduğu ifade edilmiştir. Harekât, nisan ayından beri arazide bulunan ve Anzak Kolordusunu emir komuta eden İngiliz General William Birdwood ile koordine edilerek yapılmasına rağmen başarısız olması yine askerî açıdan harekâtın iyi planlanmadığını işaret eden bir gösterge olmuştur. Bilhassa araziyi tanımayan ve bu nedenle arazi de tereddütlü ilerleyen askerlerle yapılan gece baskınlarının Müttefik kuvvetlere avantaj sağlayacağını düşünülmesi bir *komutanlık hatasıdır*. Bununla birlikte arazi bilgisi olmadan hareket eden ve gece yapılan baskın taarruzlarında birlik komutanlarının emir-komutayı kaybetmesi ve birliklerini yanlış sevk ve idare etmesi muhtemeldir ve bu tip komutan emirleri, kritik başarısızlıklara davetiye çıkarır. Raporun altıncı maddesi, Suvla çıkarılması ve sonrasında yapılan gece taarruzlarıyla komutanlık hatası eleştirilirken Gen. Ian Hamilton işaret edilmiştir.

Müttefik kuvvetler, tuz gölünün de bulunduğu açık bir arazide başarısız bir çıkarmanın ardından iki cepheden saldırarak gece baskınlarıyla Türk birliklerinin geri hatlarını kuşatmayı amaçlamış ama bu harekâta Türk ordusu tarafından akamete uğratılmıştır. Yine ilgili madde de Türk birliklerinin başarılı bir savunma savaşı verdiği ve Anafartalar Kahramanı olarak bu cephede başarısından söz ettiren Mustafa Kemal Paşa'nın askerî

⁹⁷ General Bryan Thomas Mahon, Gelibolu Savaş'ında 10'uncu Tümen Komutanı olarak görev yaptı. 6-7 Ağustos 1915'te Suvla Körfezi'ne çıkarmada bulunmuştur. https://web.archive.org/web/1914-1918.net/murray_fisrt_despatch.htm. Erişim Tarihi:10.12.2021.

⁹⁸ Batı ve Doğu Yorkshire (Tabur komutanı H.G.A. Moore) taburları, İstihkâm Taburu, 8'inci Süvari taburlarıdır.

⁹⁹ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, 56; *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, 433. Mustafa Kemal Paşa, Esat Paşa'ya böyle bir çıkarma olabileceğini haziran ayında bir sohbet esnasında bahsettiğinde Esat Paşa ihtimal dâhilinde görmemiştir. Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011, 11. Ian Hamilton'un yaptığı hatalardan birisi Suvla çıkarılması öncesi askerlerin ağustos ayında on dört gün gemide bekletilmiş olmasının asker üzerinde ciddi bir stres kaynağı oluşturduğu belirtilmiştir. Yavuz, Toman, "Avustralyalı Keith Arthur Murdoch", 230-231.

¹⁰⁰ Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi", 145-147; Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri>. Erişim Tarihi: 20.01.2022.

¹⁰¹ Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri>. Erişim Tarihi: 20.01.2022; Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi", 144-145.

¹⁰² Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi", 144-145; *Çanakkale Muhârebati Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, 72-74.

¹⁰³ Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar*, 55.

dehasından bahsedilmemesi, raporun kendi zayıf ve eksik taraflarından bahsetmesi, raporun sürekli suçlayıcı bir sonuca ulaşmasına neden olmuştur.

8. Sir Frederick Stopford, yukarıda bahsedilen etkili önderlik eksikliği ve birliklerinin deneyimsizliği nedeniyle engellenmiştir ancak operasyonların ilerleyişi hakkında kendisini bilgilendirmek için mevcut araçları yeterli kullandığını düşünmüyoruz. Sir Frederick Stopford, 7 Ağustos'ta birliklerin planlandığı kadar hızlı ilerlemediğini fark ettiğinde General Hammersley'den bir açıklama istemeliydi. Bu durumda General Sitwell ve General Hill arasında ortaya çıkan farklılıkları ve General Sitwell'in emir-komuta etmedeki canlılık ve enerji eksikliğinden haberdar olurdu. Bu noktada Sir Frederick Stopford'un müdahalesine ihtiyaç olduğunu düşünmüyoruz.

7 ve 8 Ağustos'ta Sir Frederick Stopford'un kendisi ve kurmaylarının birliklere su tedariki sağlayamamasından kısmen sorumlu olduğunu düşünmüyoruz. Su teminiyle ilgili ayrıntılı sonuçlarımız aşağıda verilecektir.¹⁰⁴

8 Ağustos 1915 sabahı Sir Frederick Stopford tarafından verilen emirleri, Sir Ian Hamilton'un kınamasını ve ister Sir Ian Hamilton'un telgrafında verilmiş olsun isterse Sir Frederick Stopford'un kendisine verdiği raporda kabul edilsin bu emirlere verilen cevabı onaylayamayız. Sir Bryan Mahon ve General Hammersley'nin ileri sürdüğü fikre göre, bu emirler onları ilerlemekten alıkoymamıştı.

8 Ağustos akşamı Sir Frederick Stopford'un yaşadığı zorlukların Sir Ian Hamilton'un müdahalesiyle arttığını düşünmüyoruz. Sir Ian Hamilton, Sir Frederick Stopford'un 9 Ağustos ile 15 Ağustos arasındaki operasyonlarda enerji eksikliği olduğunu düşünmüş gibi görünüyor. Bu görüş, herhangi bir özel eylem veya ihmalden çok genel davranışa dayandığından bu görüşün üzerine hüküm verecek durumda değiliz. Ancak böyle bir konuda başkomutanın izlenimlerine önem verildiğinin farkındayız.¹⁰⁵

İlgili madde, Suvla çıkarması sonrası harekâttan bahsetmektedir. Bazı genel değerlendirmeleri içermekle birlikte Sir Frederick Stopford'un komutan olarak bir sonraki durumda yapması gereken görevleri hatırlatılarak, komutanlık eksiklikleri açık biçimde eleştirilmiştir. Raporda General F. Stopford'un etkili komutanlık eksikliği ya da birliklerin deneyimsizliğinden kaynaklı nedenlerin operasyonun başarısını tahdit ettiği ve Gen. F. Stopford'un elinde bulunan askerî imkânları yeterli kullanmadığı değerlendirilmiştir. Ayrıca Gen. F. Stopford'un emir komutasında bulunan astlarından haberdar olmaması da komutanlık zafiyeti olarak eleştirilmiştir.

7 Ağustos 1915'te taarruzda beklenen başarı sağlanamamış ve bir gecikme yaşanmıştır. Bu gecikme, taarruzun akış hızını bozmuş ve harekâtın başarısız olmasına neden olmuştur. General F. Stopford emir komutasında bulunan Tümgeneral F. Hammersley'den *taarruz hızında gecikme* nedenini öğrenmesi gerektiği ama Gen. F. Hammersley'den böyle bir bilgi almadığı özellikle vurgulanmıştır. Aslında Gen. F. Stopford'un Gen. F. Hammersley'den 7 Ağustos'ta beklenen ilerlemenin gösterilmemesiyle ilgili geri dönüş almaması, General Sitwell ve General Hill arasındaki farklılıkları ve Gen. Sitwell'in operasyondaki *motivasyon eksikliğini*¹⁰⁶ öğrenememesine neden olduğu belirtilmiştir. Ast ve üst birlikler arasında koordinasyon sağlanması ve yerinde müdahale bir komutanlık sorumluluğudur. *Koordinasyon sağlanamaması ve gerekli müdahalenin yapılmaması*, komisyon tarafından harekâtın kritik bir aşaması olarak tespit edilmiştir. *Bir komutan, astlarının yaptığı ve yapmadığı her şeyden sorumludur* anlayışını hatırlatan bir değerlendirmedir ve sorumluluğunu yerine getirmeyen Gen. F. Stopford'un *komutanlık zafiyeti* olarak görülmüştür.

7-8 Ağustos operasyonlarında başarısızlığın nedenlerinden birisi de ikmal sıkıntısıdır. 6 Ağustos çıkarmasının ardından sert çarpışmaların olduğu 7-8 Ağustos'ta harekâtın devamında suyun tedarikinde yaşanan sıkıntılar, harekâtın Müttefik kuvvetler için başarı şansını azaltmıştır. Harekât süratini yavaşlatan en önemli ayrıntı, muazzam lojistik desteğine ihtiyaç duymasıdır.¹⁰⁷ Harekâtın, ikmal tedariki noktasında sıkıntı yaşanacağı bir arazi parçasında yapılmasına karar veren Gen. F. Stopford'un *komutan sorumluluğu* bağlamında

¹⁰⁴ Raporun devamında tedarik noktasında bilgiler yer almakla birlikte su tedariki, *genel sonuçlar* içerisinde 17 ve 21'inci maddelerde yer verilmiştir. *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 89.

¹⁰⁵ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 87.

¹⁰⁶ Canlılık ve enerji eksikliğini genel manada motivasyon eksikliğidir, askerin duygusal açıdan kazanma azminin kaybolması olarak tarif edebiliriz. Bu durum askerî bir birimde kazanma azmini motive eden 'birlik ruhunu' ortadan kaldırır.

¹⁰⁷ Stephens, Baker, *Savaşın Anlamak*, 71.

değerlendirilmiştir. Operasyonun komutanı olarak Gen. F. Stopford'un mevcut sıkıntıyı öngörememesi ya da yaşanan su tedarikine çözüm üretememesi, raportörler tarafından savaşın gidişatında önemli bir etki oluşturduğu yönünde değerlendirilmiştir.

Komisyon, 8 Ağustos'ta Gen. F. Stopford'un verdiği emirlerin üst komutanlık (Ian Hamilton) tarafından reddedildiğini ve cari durumun Gen. F. Stopford'un raporlarında da birebir geçtiği bildirilmiş ancak komisyon, harekât alanında yapılan bu hatanın kabul edilemez olduğunu dile getirmiştir. Gen. Bryan Mahon ve Gen. F. Hammersley'in iddiası ise Gen. F. Stopford'un verdiği emirlerin harekâtın ilerleyişini yavaşlatmadığı yönünde olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan 8 Ağustos'ta Gen. F. Stopford'un harekâtı iyi yönetememesinde etkinin, Gen. Ian Hamilton'un müdahalesiyle arttığı rapora yansımıştır. 9-15 Ağustos tarihleri arasında Gen. F. Stopford hakkında Gen. Ian Hamilton'un özel düşüncelerine yer verilerek Gen. F. Stopford'un bahse konu tarihlerde moral ve motivasyonun düştüğüne dair gözlemlere yer verilmişse de bu durumun *komutan kanaati* olabileceği dile getirilmiştir.

Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi* adlı eserinde Suvla çıkarmasına ilişkin farklı bir yorum getirmiştir. G. Parker, 6 Ağustos 1915 Suvla çıkarmasının 1882'den beri orduyu emir-komuta etmemiş bir general olan F. Stopford'un komutasında yapıldığına dikkat çekerken Ian Hamilton'un karargâhının Anzak kolordusuna verdiği emirlerle Anafartalar üzerine gece taarruzları gerçekleştirmiş olması ve bu başarısız taarruzların sonrasında Anzak kolordusunun ağır kayıplar verdiğiğine dikkat çekmiştir. Aslında Gen. F. Stopford'un hedefinin 6 km ötede bulunan tepeler olduğu bilgisi, ast birliklere sonradan verilmiş ve üç gün sonra harekete geçildiğinde ise Türkler düşmanı karşılamak için gerekli hazırlığı yapmıştır.¹⁰⁸ A. Oglander, Gen. F. Stopford hakkında G. Parker ile benzer bir değerlendirmede bulunmuş ve *tesadüfen general* başlığı altında verdiği bilgide Gen. F. Stopford'un *şimdiye kadar hiçbir savaşta birlik komutanlığı yapmadığı* bilgisini paylaşmıştır.¹⁰⁹ Bu nedenle G. Parker, Birinci Anafartalar Savaşı'nda başarısızlığın nedenlerini Ian Hamilton'un karargâh subaylarının yanlış ve eksik yönlendirmelerine dayandırırken çok uzun süredir komutanlık vazifesi almamış Gen. F. Stopford'un çok riskli bir çıkarma ve taarruzu emir-komuta etmesinin en başta verilmiş stratejik bir hata olarak görmüştür.

9. Sir Ian Hamilton ile ilgili olarak bir komutanın savaştaki yeteneklerinin elde ettiği sonuçlarla değerlendirilmesi kaçınılmazdır ancak bu sonuçlar hayal kırıklığı yaratıyorsa başarısızlığı kısmen sorumlu olduğu nedenlerden kaynaklanıyor olabilir.

Nisan 1915'te Sir Ian Hamilton, birliklerini belirlediği yerlere çıkarmayı başardı ancak çıkarmanın ardından planlanan operasyonlar, Türk savunma gücünün ve Türk birliklerinin savaşma niteliklerinin yanlış hesaplanması nedeniyle aniden yavaşlamıştır. Bu tepki Sir Ian Hamilton'u Türklerin iyi biçimde mevzilendiğine, silahlandığına ve donanmaya ait ateşlerin mevzilere ve modern tipteki dikenli tel engeline karşı etkisiz olduğuna ikna etmiş olmalı. Bununla birlikte bu operasyonların başarısızlığı, Sir Ian Hamilton ve bölgedeki askerî yetkililerin karşılaşılması muhtemel karşı koymadan yeterince etkilenip etkilenmediğinden şüphe duyuyoruz.

Mayıs, haziran ve temmuz aylarında şiddetli çatışmalar yaşandı ancak çatışmaların sonuçları, gösterilen çaba ve verilen kayıplarla orantılı değildi.

Temmuz ayında, ağustos başlarında yürürlüğe giren bir birleşik harekât planı hazırlanmıştır. Sir Ian Hamilton başarıdan emindi ancak Türk direnişinin sebatı karşısında bir kez daha şaşkına döndü. Ayrıca planın bir parçası olan, zor ve keşfi iyi yapılmamış bir bölgede gece ilerlemelerinin başarısız olması ağır zayıyata yol açmış ve görev verilmiş olan kuvvetleri geçici olarak dağıtmıştır.

Sir Ian Hamilton, 15 Ekim'de görevinden alınmıştır.

Sir Ian Hamilton'un kişisel cesaretini ve enerjisini, gayretli tavrını ve ne pahasına olursa olsun kazanma kararlılığını biliyoruz. Ayrıca kendisine verilen görevin son derece zor olduğunu, bölgedeki askerlerin ilk başta harekâtın niteliğini ve süresini yanlış anladıklarını ve daha sonra Türkleri siperlerinden çıkarmanın, boğazlara hâkim arazileri işgal etmenin yoğun bir güç ve çaba gerektiren zorlu ve tehlikeli bir girişim olduğunu geç fark ettiklerini kabul ediyoruz. Ayrıca Sir Ian Hamilton'un, Lord Kitchener'ı savaş bakanı olarak değil de başkomutan olarak gördüğü

¹⁰⁸ Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, 320.

¹⁰⁹ Oglander, *Çanakkale Muharebeleri*, 44-45.

ve Lord Kitchener'ın Sir Ian Hamilton'a verdiği görevi yerine getirmenin önemini vurguladığı akıldan çıkartılmamalıdır.

Zaman zaman Sir Ian Hamilton, hükümetin tedarik edemediği takviye asker, silah ve mühimmat ihtiyacını belirtse de yine de her zaman elindeki kaynaklarla mücadeleyi sürdürmeye muktedir ve sonuç olarak başarıdan emindi. Bu nedenden dolayı onu suçlamak zor olacaktır ancak olayların ışığında harekâtı değerlendirdiğimizde, ilk çıkarmayı daha eleştirel bir bakış açısıyla incelemiş, başarı ve başarısızlık olasılıklarını tarafsız bir şekilde belirlemiş, kaynakları göz önünde bulundurarak emrine verilebilecek insan ve malzeme kaynaklarını ve savaş bakanına harekâtın devamı lehinde veya aleyhinde argümanlarını kapsamlı bir biçimde sunmuş olsaydı daha iyi olurdu.¹¹⁰

Raporun dokuzuncu maddesinde genel olarak Sir Ian Hamilton'un komutanlık niteliklerinden, görevden alınmasından ve Çanakkale Savaşı'na katkı ve eksikliklerinden bahsedilmesinin yanı sıra *Ian Hamilton merkezli* harekâtın zorluğundan kaynaklanan başarısızlığın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Komutanlık özellikleri içerisinde belki de en önemlisi cesarettir. İlgili değerlendirmede Sir Ian Hamilton'un cesur bir komutan olduğu ve kazanma azmiyle ilgili bir şüphenin olmadığı belirtilmiş ancak üstlenilen görevin zorluğu ve iyi planlanmayan bir operasyonun başarısız olmasına dikkat çekilirken başarısızlığın ölçütünde sonucun önemi belirtilmiştir. Komisyon, sonuçları itibariyle harekâtın hayal kırıklığı ve başarısız olduğunu vurgulamıştır. Kara harekâtında, başarısızlığın sorumlusu olarak Ian Hamilton'un olduğu vurgulanırken¹¹¹ *komutan sorumluluğu* bağlamında bilhassa Türk ordusunun mukavemet gücünün ve arazi şartlarının doğru hesaplanmadığı ve bu konuda yeterli önlem alınmadığı eleştirilmiştir. Çıkarmayı müteakip mayıs, haziran ve temmuz aylarında yapılan taarruzlarında Türk mevzilerinde istenilen etkiyi oluşturmadığı hatta ağustos ayında yapılan Anafartalar Muharebeleri karşısında Türk birliklerinin iyi tahkim edilmiş arazide güçlü bir savunma örneği gösterdiği hususu bir kez daha belirtilmiştir.

Diğer yandan savunma savaşlarında taktiksel bir kaide olarak, hâkim araziye elinde tutanın önemli bir avantajı sahip olduğu¹¹² ve taarruz eden kuvvetin araziye ve elinde bulundurduğu kuvveti doğru hesap ederek bir harekât planlaması gerektiğine bir kez daha dikkat çekilmiştir. Doğal olarak hâkim araziye elinde tutan Türk ordusunu, mevzilerinden oynatmanın yoğun uğraş gerektirdiği ve her saldırının zor, tehlikeli bir girişim olduğunun fark edilmesinin sonradan anlaşıldığı hatalı hesaplamaların bir sonucu olarak tenkit edilmiştir. Ian Hamilton'un emir-komutasındaki birliklerin çıkarmanın ve devamındaki harekâtın niteliği ve süresiyle ilgili yanlış bilgilendirildikleri ve bu hatalı bilgilendirmenin de harekâtın başarı şansını azalttığı değerlendirilmiştir. Ayrıca Lord Kitchener ve Ian Hamilton arasındaki özel ilişkiye değinen raporun ilgili bölümünde Ian Hamilton'un Lord Kitchener'ı savaş bakanı olarak görmekten daha çok eski bir asker olması nedeniyle başkomutan olarak gördüğü belirtilmiştir. Aslında Lord Kitchener sadece Ian Hamilton tarafından komutan olarak görülmüyordu. Eski bir komutan olan Kitchener, Savaş Konseyi'nin tek hâkimi ve askerî bir otorite olmasının yanı sıra prestiji muazzamdı. Onun verdiği karar değişmeksizin son karar olarak kabul edilir ya da mecliste askerî konular üzerine onunla tartışmaya girmeye cesaret edecek hiç kimse bulunmazdı. Bunun dışında Ian Hamilton onun yetiştirdiği bir subaydı. Lord Fisher ve Sir Arthur Wilson ifadelerinde, komutana sadakat ve dahası onunla çelişmemek için kendi görüş ve düşüncelerini gerek uzmanlık alanına girmediği gerekse uzmanlık alanına giren konularda da fikir beyan edilmesi istenmediği ya da karar Kitchener tarafından verildiği için Çanakkale Savaşı kararını onaylamasak da itiraz etmeksizin sessizce kabul edildiği rapor ifadelerinde belirtilmiştir. Kitchener'ın kendisi, genelkurmay başkanı gibi davrandığı hatta Genelkurmay Başkanı James Murray'a kurmay subay gibi davrandığı ve kendisinden istenmediği sürece bağımsız fikir beyan etmesi istenmediği hatta kimi zaman alınan kararlardan genelkurmay başkanının dahi haberinin olmadığı ifade edilmiştir. Lord Kitchener'ın savaş bakanı olmasıyla savaş bakanlığındaki önemli değişiklikler yapılması Kitchener'ın son kararı vermesi ve tüm yetkileri kendi üzerinde toplamasında etkili olmuştur.¹¹³

Avustralyalı tarihçi J. Macleod, Ian Hamilton ve rapor hakkında makalesinde raporda en fazla eleştirilen kişinin Ian Hamilton olduğunu ve raporun sonucuna Hamilton'un tepkisinin komisyon tarafından en azından kısmen

¹¹⁰ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 87-88.

¹¹¹ Avustralyalı gazeteci Murdoch rapor niteliğinde yazdığı mektubunda başarısızlıktan Ian Hamilton'u sorumlu tutmuş ve şiddetli biçimde eleştirmiştir. Yavuz, Toman, "Avustralyalı Keith Arthur Murdoch", 230.

¹¹² Stephens, Baker, *Savaşın Anlamı*, 112.

¹¹³ Avci, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 25-26, 43-44, 54-59, 73-74.

aklanmış hissettiğini göstermesi açısından önemli bulmuştur.¹¹⁴ Gerçekten de raporun büyük bir kısmında gerek isim vererek gerekse imalı ifadelerde kara savaşlarının komutanı General Ian Hamilton gerek komutanlık niteliğiyle gerekse harekâtın başarısız yönetilmesiyle hatta astlarının yaptığı hatalardan dahi sorumlu tutulmak suretiyle şiddetli biçimde eleştirilmiştir. Birinci raporda bahsedildiği üzere Lord Kitchener'ın 1916'da ölmesi, büyük bir komutan olması ve savaşta oynadığı rolün tam olarak açıklanamayacağı ve ölümlere saygı duyulması sebeplerine dayanarak komisyon, Kitchener'ı suçlamaktan kaçındığını ifade etse de aslında savaşta başarısız olmanın yegâne sorumlusu olarak Lord Kitchener hedef alınmıştır.¹¹⁵ Lord Kitchener öldüğü için onun yetiştirdiği ve savaşta önemli bir görev üstlenen Ian Hamilton, harekâtın başarısızlığında önemli bir figür olarak öne çıkarılmıştır.

10. Anzak'taki başarısızlık, esas olarak arazinin zorluklarına ve düşmanın gücüne bağlıydı. Suvla'daki başarısızlık ise Türk kuvvetlerine bu yönde herhangi bir baskı yapılmasını da engelledi ve Suvla'daki başarı, Anzak'taki direnişi azaltabilirdi.¹¹⁶

İlgili maddede Anzak ve Suvla çıkarmaları arasındaki başarısızlığın nedenleri arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Anzak çıkarmasına ait başarısızlığın nedeni olarak arazinin zor ve Türk ordusunun gücüne bağlı olduğu belirtilirken Suvla çıkarmasında yaşanan başarısızlığın sonucunda Türk kuvvetleri üzerine yapılması beklenen baskının oluşmadığı ve bunun sonucu olarak da Anzak kolordusu üzerindeki baskının azalmadığı değerlendirilmiştir.

Görüldüğü üzere Büyük Britanya'nın Suvla çıkarmasını yapmaktaki maksadı, yeni bir cephe açılarak çok cepheli bir harekât alanı oluşturmaktı. Türk birliklerini kuvvet kaydırmaya zorlayarak gücünü parçalama ve kanalize etme niyeti, harekâtın başarıya ulaşmasındaki temel argüman olarak ortaya konmuştur. Harekât alanının genişlemesiyle, Türk birliklerinin seyrekleşmesine hatta dağılmasına neden olması planlanırken Anzak koyunda sıkışıp kalmış Müttefik kuvvetlerin üzerinde oluşan baskıyı hafifleteceği ve eşzamanlı olarak iki cepheden baskın tarzında gece taarruzlarıyla Türk kuvvetleri kuşatılarak imha edilmesi öngörülmüştür.

11. 9 Ağustos'ta sona eren saldırıların başarısız olmasından sonra operasyonların büyük takviyeler olmadan başarılı olamayacağını düşünüyoruz. General de Lisle'nin Sir Frederick Stopford'un yerini almasından sonraki operasyon gerçekten savunma amaçlı yapılmıştır.¹¹⁷

6 Ağustos'ta başlayan Suvla çıkarması ve akabinde yapılan taarruzun 9 Ağustos'ta sona erdirilmesini değerlendiren komisyon, yeni takviye birlikler olmadan taarruzun başarılı olamayacağı sonucuna hükmetmiştir. Gen. Stopford'un yerine Gen. De Lisle'nin atanmasından sonra yapılan harekâtın ise savunma amaçlı olduğu vurgulanmıştır ki kast edilen *İkinci Anafartalar Savaşı*'dir. Müttefik kuvvetlerin 21 Ağustos'ta başlattığı taarruz, başarılı olmayınca muharebeler siper savaşlarına dönmüş¹¹⁸ ve İtilaf kuvvetleri, Gelibolu'yu tahliye edene kadar savunmada kalmışlardır.

12. Sir Charles Monro'ya ait tavsiyesinin Lord Kitchener tarafından onaylanmasından sonra tahliye kararının bir an önce yapılması gerektiğini değerlendiriyoruz. Ancak tahliye sorununun, soruşturmamızın kapsamına girmemiş gibi görünen diğer yüksek politika sorunlarıyla bağlantılı olduğunun da farkındayız.¹¹⁹

13. Tahliye kararının, doğru zamanda alındığını değerlendiriyoruz.¹²⁰

12 ve 13'üncü maddeler, tahliye kararıyla ilgilidir. 16-20 Aralık 1915'te tarihleri arasında tahliye hazırlıklarının başladığı ve 6-9 Ocak 1916 tarihinde gerçekleşen tahliyenin askerî olmaktan ziyade

¹¹⁴ Macleod, "General Sir Ian Hamilton", 436.

¹¹⁵ Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 43-45

¹¹⁶ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 88.

¹¹⁷ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 88.

¹¹⁸ Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi", 148-149; Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri>. Erişim Tarihi: 20.01.2022. *İkinci Anafarta Muharebesi*, 21-28 Ağustos tarihleri arasında vuku bulmuş ve Türk ordusunun galibiyetiyle sonuçlanmasını müteakip savaş, siper savaşlarına dönmüştür. Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi", 148-149; Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri>. Erişim Tarihi: 20.01.2022; *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, 60-61.

¹¹⁹ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 88.

¹²⁰ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 88.

politik bir karar olduğu *Charles Carmichael Monro*'nun¹²¹ tavsiyesiyle Lord Kitchener tarafından alındığı ve doğru bir zamanda uygulandığı konusunda komisyon bir değerlendirme de bulunmuştur.

14. Yeterli topçu kuvveti ve mühimmat tedarik edilememesi ve uygun planlamanın yapılamamasının yanı sıra takviyelerin sürdürülemediği olmasının, operasyonları engellediğini düşünüyoruz. Kanaatimizce bu durum, emirle görevlendirilen daire başkanlarının herhangi bir ihmalden değil, operasyonlar üstlenildiğinde beklenilenden çok daha büyük taleplerin olması ve diğer savaş alanlarında karşılanması gereken taleplerden kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan, Suvla Harekâtı için Mısır'da ve Mondros'ta hatırı sayılır miktarda top mevcuttu ancak kullanılmadı.¹²²

Harekâtın geneli için yapılan bu değerlendirmede, ast komutanlıklardan ziyade üst komutanlığın sorumluluklarını yerine getirmemiş olması eleştirilmiştir. Bilhassa yeterli topçu gücünün ve mühimmatın yanı sıra hatırı sayılır takviye gücünün olmasına rağmen uygun planlama yapılmamış olması, harekâtın devam etmesini ve başarılı olmasını engellemiştir. Üst komutanlığın uygun bir harekât planlaması yapamamış olmasının ast komutanlığın suçu olmadığı bununla birlikte ast komutanlıklardan görev ifa şartlarının üstünde bir beklenti içine girildiği ve Batı Cephesi gibi diğer savaş alanlarından talep edilen personel ve malzemenin karşılanmasında gecikme yaşandığı değerlendirilmiştir. Yanlış planlamanın yanı sıra ihmalin olduğuna dikkat çekilen değerlendirmede, Suvla harekât sahası için gerekli olan topların stratejik yığınaklanma alanı olan Mısır ve Mondros Adası'nda yeterli miktarda bulunduğu ancak kullanılmadığı ayrıca belirtilmiştir.

15. Birçok etkisiz öncü saldırı, gerekli topçu hazırlığı olmadan yapıldı ve bu topçu atışları ya çok az etki sağladı ya da beklenen zararı vermedi. Bu saldırıların gereksiz can kaybına yol açtığına dair kanıtlardan bahsedildi. Bulunan yer ve koşullar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmadan bu tür taarruzların doğru olup olmadığı konusunda bir fikir beyan edemeyiz. Kanıtların, üst komutanların ve kurmay subayların mevzileri ziyaret etmemeleri ve denetlemelerini ihmal etmeleri nedeniyle neticesiz saldırılar yapıldığı yönünde dile getirilen iddiayı çürüttüğü kanaatindeyiz.¹²³

Suvla çıkarması sonrası yapılan ilk taarruzlarda beklentilere cevap vermeyen topçu atışları yapıldığı, bu atışların Türk birlikleri üzerinde gerekli etkiyi oluşturmadığı hatta dost birliklerin üzerine düşen topçu atışları sebebiyle pek çok can kaybı yaşandığına dair bilgiler sunulmuştur. Eldeki veriler ışığında dost birliklerin can kaybı hakkında komisyonun, henüz bir beyanda bulunamayacağı ifade edilirken üst komutanlık ve karargâh subaylarının mevzileri denetlememesi sebebiyle sonuçsuz taarruzların yapılma nedeni arasındaki kurulan ilişkinin yeterli bir kanıt sayılamayacağı da ayrıca vurgulanmıştır.

16. Deniz ve kara kuvvetleri arasında tam bir iş birliği vardı ve her iki kuvvette birlikte tamamen uyumlu bir şekilde çalışmıştır.¹²⁴

Genel sonucun son maddesinde *ortak harekâtın* genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Farklı kuvvetlerin kullanılarak birbirlerini tamamlama fikrine dayanan *bütünleştirilmiş harekâtın* (deniz ve kara kuvvetleri)¹²⁵ uyumlu işbirliği rapor edilirken hem deniz hem de kara harekâtlarının başarısız olmasına rağmen ilk defa böylesine muazzam çapta gerçekleştirilen müşterek harekât belki de uzlaşılan ve en az ihtilaflı konu olmuştur. Aslında Müttefik Devletler açısından Çanakkale Savaşı yalnızca her iki hatta kuvvetin müşterek yaptığı bir harekâttan ziyade gerek Büyük Britanya koloni devletlerinin gerekse Fransa'nın hem deniz hem de kara safhasında iştirak etmesi, harekâtı çokuluslu ortak bir operasyon yapmıştır. Bu nedenle komisyon, ilgili maddede uyumlu bir koordinenin kurulmuş olmasından duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.

¹²¹ Ekim 1915'te General Ian Hamilton'un yerine Müttefik Çanakkale Seferi Kuvvetler başkomutanı olarak tayin edilmiştir. Ekim 1915-Ocak 1916 tarihleri arasında bu görevi yürütmüş ve Müttefik kuvvetlerin Gelibolu tahliyesinde önemli bir görev üstelenmiştir. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 121-22.

¹²² *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 88.

¹²³ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 88.

¹²⁴ *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 88.

¹²⁵ Stephens, Baker, *Savaşı Anlamak*, 57-58.

Raporun Basın ve Akademik Literatürde Değerlendirmesi

Rapor, dönemin uluslararası basınında geniş yer bulurken akademik literatürde de askerî ve politik açıdan araştırılmıştır ancak daha önce bahsedildiği üzere nihai raporda yer alan genel sonuçtan ziyade değerlendirmeler ve incelemeler belirli konularda sınırlı kalmıştır.

Çanakkale Savaşı'nı araştıran meclis komisyonu tarafından 1917'de yayınlanan (ilk) raporda, harekâtın hayati ölçüde tehlikeye atıldığı sonucuna varılmıştır. Yarımada yapılabilecek bir askerî saldırının zorlukları ciddi şekilde hafife alınmış ve Batı Cephesi'nden yetersiz kaynaklar yönlendirilmiştir. Müttefiklerin Gelibolu Yarımadası'na nisan ve ağustos aylarında yapmış olduğu çıkarmaların yapılmasının hatalı ve başarısız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Sir Ian Hamilton başta olmak üzere bazı yüksek rütbeli askerler, komisyon tarafından şiddetli biçimde eleştirilmiştir.¹²⁶

Nisan 1917'de *The New York Times Current History Dergisi*, rapor hakkında yayınladığı makalede ayrıntılı bilgi vermiştir. Rapor, harekâtın tarafsız olan Bulgaristan ve İtalya'yı etkilemek ve Rusya üzerindeki baskıyı hafifletmek için planlandığını ve Akdeniz Seferî Kuvvetler Komutanı General Ian Hamilton'un Earl Kitchener'in Bulgaristan'ın savaşa girmesini engelleyeceği ve Rusya'yı cesaretlendirmede başarılı olacağını düşünerek harekâtı başlattı¹²⁷ sözlerine yer vermiştir. Dergi, rapora dayandırarak verdiği bilgide *Çanakkale Boğazı'na saldırma sorunu, W. Churchill'in girişimiyle 25 Kasım 1914'de Savaş Konseyi'ne sunulmuştur. Mısır'ı savunmanın en ideal yöntemi, Çanakkale Boğazı'na saldırmak olduğu görüşü sadece Mısır'ı savunmanın bir yolu olamazdı. Ancak Rus Hükümeti'nin 2 Ocak 1915 tarihli bildirisini, konuyu tekrar gündeme taşımıştır*¹²⁸ ifadelerine yer verirken Çanakkale harekâtının başlamasında bizzat W. Churchill ve Çarlık Rusya'sının bildirisinin etkin olduğuna dikkat çekmiştir.

Rapora ilişkin olmasa da savaşa ilişkin genel değerlendirmelerin verildiği Osmanlı Genelkurmayı'nın 1921'de yayınladığı *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi* adlı eserde, boğazı geçmek amacıyla Müttefik Kuvvetlerin iki çeşit harekât yolu olduğuna dikkat çekilmiştir. İlk olarak, boğazı sadece deniz kuvvetleriyle ikinci olarak da hem kara ve hem de deniz kuvvetleriyle aynı zamanda boğazın zorlanarak geçilebileceği¹²⁹ ve ayrıca az bir kuvvetle yavaş yavaş takviye edilmek suretiyle değil de iyi planlanmış harekât planı çerçevesinde daha başlangıçta büyük kuvvetle harekâta başlanması gerektiği tespiti yapılmıştır.¹³⁰ 1921'de Türk askerî yetkililerin yaptığı bu tespit, özeldir W. Churchill olmak üzere Büyük Britanya yetkililerinin ne kadar büyük yanlış içerisindedir olduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Türk askerî yetkilileri ilgili çalışmada tespitlerine şu ifadelerle devam etmişlerdir. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Savaşlarına daha fazla kuvvet tahsis edememesinin sebebi olarak, Büyük Britanya ve Fransa'nın yakın coğrafyasında Almanya'ya karşı Batı Cephesi olarak bilinen cephede harekât harbinden çok mevzi muharebelerine dönüşmüş olan bir savaşın içinde olması gösterilmiş ve bu nedenle İtilaf Devletleri'nin tehlikenin yakın olduğu cepheye daha fazla önem verdiği belirtilmiştir. Müttefik Kuvvetlerin, Çanakkale'yi karadan zorlamaya ayırdığı 90.000 askerden oluşan kuvvet yerine bir buçuk katı kadar kuvvet tahsis etmesi gerektiği ve bu gücü kullanmaları durumunda savaşın daha başında kesin sonuçlu bir zafere dönüşebileceğine dikkat çekilirken Batı Cephesi ya da diğer cephelerden takviye kuvvet getirmelerine gerek olmadan başarılı olabileceklerine yer verilmiştir. Taarruz edenlerin kara ve deniz teşebbüslerinin başarısız olmasında diğer hususlar ise beş maddede özetlenmiştir. İlk olarak, Marmara Denizine giren denizaltıların ne sayısı ne de faaliyetleri istenen seviyede değildi ve eğer Müttefik Devletler azami derecede denizaltılardan faydalanmış olsaydı Beşinci Ordunun İstanbul'la olan deniz bağlantısını kesebileceği belirtilmiştir. İkinci olarak kara harekâtında, Müttefik kuvvetlerin inat ve sebatla yaptıkları çok sayıda kanlı taarruzun başarısız olmasının sebepleri arasında Müttefik güce ait kara ağır toplarının başlangıçta

¹²⁶ Yavuz, Toman, "Avustralyalı Keith Arthur Murdoch", 230; "Dardanelles Commission Report: Conclusions", https://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/firstworldwar/battles/p_dard_comm.htm. Erişim Tarihi:10.12.2021; Macleod, "General Sir Ian Hamilton", 436.

¹²⁷ "Blame for the Dardanelles Failure" *The New York Times Current History*, 168; Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, 319; "Report of the Dardanelles Commission", *The Anzac Bulletin*, 8.

¹²⁸ "Blame for the Dardanelles Failure" *The New York Times Current History*, 168; "Report of the Dardanelles Commission", *The Anzac Bulletin*, 8; *The Anzac Bulletin Dergisi*, Çarlık Rusya'nın bildiri tarihini 3 Ocak 1915 olarak vermiştir. "Report of the Dardanelles Commission", *The Anzac Bulletin*, 8; Atabey, "İngiliz Savaş Konseyi'nin Çanakkale Stratejisi", 37-38,81.

¹²⁹ Koramiral Carden'in boğazın zorlanarak geçileceği fikrini onaylaması. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 86.

¹³⁰ *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, 71-72.

az olmasının yanı sıra bu ağır topların başlangıçtan itibaren Seddülbahir Cephesi'nde¹³¹ kullanılmaması harekât alanında yapılan hata olarak tespit edilmiştir. Üçüncü olarak Müttefik Devletlerin, savunmada olan Türk kuvvetlerine karşı lüzumundan fazla ihtiyatlı davranması ve kayıplar vermekten sakınması, aşırı tedbir ve çekingenliğe sebep olmuştur. Bu nedenle Müttefik kuvvetlerin hiçbir taarruzunun gayeye hizmet etmediği bilakis savunan kuvvetlerin direnme gücü hatta karşı taarruz azmini etkilediği belirtilmiştir. Dördüncü tespit ise Müttefik kuvvetlerin başlangıç taarruzlarında gösterdikleri canlı hücumları savaşın sonuna kadar devam ettirememesidir. Bilhassa 6-10 Ağustos'ta Arıburnu, Kanlısirt ve Anafartalar hücumlarının diğer taarruzlardan zayıf olduğu hatta ilk iki gün Müttefik kuvvetlerin Türk birlikleri karşısında bocaladıkları ve aşırı zaman kaybının Saros mıntıkasından sevk edilen takviye Türk birliklerin yardıma gelmesine neden olduğu belirtilmiştir. Türk askerî yetkililerinin çarpıcı bir tespiti de Suvla çıkarmasına getirilen birliklerin acemi ve eğitimce geri oldukları yönündedir.¹³² Son olarak yarımadanın iklim şartlarının ve bilhassa son çıkarma (Suvla) alanının amfibi harekâta uygun olmadığı ve daha sonra şiddetli yağın yağmurların dizanteri hastalığının yayılmasına sebebiyet verdiği ve Müttefik kuvvetlerinin sağlık durumunun zorlaşması üzerine tahliye kararı aldığı tespitlerine yer verilmiştir.¹³³

The Anzac Bulletin Dergisi ise *The New York Times Current History Dergisi*'yle benzer konulara yer verirken Savaş Konseyi'nin 13 Ocak 1915'te yaptığı görüşmede, sorunun herhangi bir eylemde bulunup bulunmayacağı ya da harekâtın yalnızca donanmayla yapıp yapılmayacağı olduğunu ve W. Churchill'in geçici bir plan olarak donanmayla saldırı planına askerî danışman Lord J. Fisher ve Sir J.W. Murray'ın doğrudan destek ya da doğrudan muhalefetinin olmadığı ve 'hedef İstanbul olmak üzere Gelibolu'yu bombalamak' olduğu belirtilmiştir. Oysa 1914'te Birinci Deniz Lordluğuna getirilen Amiral Lord J. Fisher, 1904'te Çanakkale Boğazı'nın kara ordusu işbirliğiyle de olsa geçilmesinin çok tehlikeli olacağı sonucuna varmış¹³⁴ ve 25 Ocak 1915'te kaygılarını Başbakan H.H. Asquith'e sunmuştur.¹³⁵ Dergi, Lord Kitchener'in projeden yana olduğunu ve Savaş Konseyi'nde olmayan Birinci Deniz Lordu ve donanma danışmanı Sir Arthur Wilson'un da fikre karşı çıkmadığı ifade edilmiştir. Dergi bu konuda, Sir Arthur Wilson ve Lord J. Fisher gibi donanma danışmanlarının görüşlerini açıkça konseye sunmamış olması ya da yetkililerin ilgili danışmanlardan görüş talep etmemesinin bir eksiklik olduğunu belirtirken donanma danışmanlarının fikirlerini beyan etmeye zorlanmamasını, planın uygulanabilirliği noktasında eleştirmiştir. *The Anzac Bulletin Dergisi*, rapora dayandırdığı değerlendirmesinde 16 Mart 1915'te boğaza donanmayla saldırı yerine amfibi bir saldırı planlanmasının uygun olacağı tespitinde bulunmuştur. Dergi tarafından dikkat çekilen diğer bir husus ise Lord Kitchener'in 20 Şubat 1915'te Çanakkale'ye gönderilmesi kararlaştırılan 29'uncu Tümenin gönderilmesi kararını üç hafta ertelediği ve bu emirden Birinci Lord'un haberinin olmadığı ifade edilmiştir. Tümenin üç hafta geç gönderilmesinin kara taarruzunun başarı şansını ciddi biçimde tehlikeye attığı ve maddi kayıpları artırdığına dikkat çekilmiştir. 19 Mart-14 Mayıs 1915 tarihleri arasında Savaş Konseyi'nin toplanmamış olması, raporun eleştirildiği bir diğer husustur. Belirtilen tarihler arasında kara harekâtlarının yapıldığına dikkat çekilirken yeni gelişmeler karşısında konseyin toplanmaması ayrıca eleştirilmiştir.¹³⁶

Avustralyalı tarihçi Jenny Macleod *General Sir Ian Hamilton ve Çanakkale Komisyonu* adlı makalesinde, Gelibolu'da yaşanan felaketin Mezopotamya (Irak) ile alakalı daha büyük bir tartışmanın gölgesinde kaldığını ve raporların yumuşak bir lisanla ele alındığını iddia etmiştir.¹³⁷ J. Macleod, Ian Hamilton'un komisyon hakkında yaklaşımını, kişisel olarak büyük bir hata yapmadığını, gerçeklerin tam olarak açıklanmasının kendi yararına olduğuna inanıyordu. Kendisi ve emir komutasındakiler mevcut şartlarda mümkün olan en iyisini yapmıştı. Ayrıca komisyon, özellikle uğratan görevden alınması ve birliklerinin tam olarak takviye edilememesi nedeniyle

¹³¹ 25 Nisan 1915-6 Ağustos 1916 tarihleri arasında Seddülbahir bölgesindeki muharebeler, Akdeniz Seferi Kuvvetleri Komutanı Gen. Ian Hamilton tarafından Alçıtepe'yi ele geçirmek için kilit nokta oluşturan Seddülbahir ve yakın çevre kıyılarda çıkarma yapmıştır. Seddülbahir'de saat 4.30 başlayan çıkarma; Tekke, Ertuğrul, İkiz Koyu ve Zığdere, Saritepe Altı ile Morto Koyu'ndaki Eskihişarlık plajlarında saat 6.00'da yapılan çıkarmalarla devam etmiştir. *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, 15.

¹³² *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, 72-74. Suvla çıkarmasında tecrübesiz ve eğitimsiz askerlerin olduğu hususu daha önce Çanakkale raporunun altı ve yedinci maddesinde belirtilmiştir. *Dardanelles Commission of the Final Report*, 1919, 87.

¹³³ *Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi*, 72-74.

¹³⁴ 1906-1907'de en az 60.000 kişiyle geçilebileceği tartışılmıştır. Avcı, *18 Mart 1915 Gizli Raporu*, 78-79.

¹³⁵ Steel, Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, 3-8.

¹³⁶ "Report of the Dardanelles Commission", *The Anzac Bulletin*, 8-9.

¹³⁷ Macleod, "General Sir Ian Hamilton and the Dardanelles Commission", 418.

yarımada'nın boşaltılması hadisesini ve karanlıkta kalmış diğer faktörleri ortaya çıkarma fırsatı sunacağına yer vermiştir.¹³⁸

J. Macleod, Ian Hamilton'un komisyonun toplanmasından duyduğu memnuniyeti ve raporun sonucundan umutlu beklentisini belirtirken Ian Hamilton'un raporun sonuç değerlendirmesinde şiddetli bir eleştiriden ziyade harekâtın kara safhasında başarısızlığının aklanabileceğini düşündüğüne yer vermiştir. J. Macleod, özeldede Ian Hamilton ile ilgili araştırmasında raporla ilgili bazı tespitlere yer vermiştir. Çanakkale komisyonunun soru ve bu sorulara verdiği cevaplarda eksik kaldığını, *ne oldu?* ve *suçlu kimdi?* sorularına sınırlı cevap verildiğini ifade ederken raporun idari ve siyasi olarak başarısızlığın nedenlerini soruşturduğunu ve askerî ayrıntıların dikkate alınmadığını ifade etmiştir.¹³⁹ Bu durumun ise *Gelibolu hikâyesinin başka bir yerde anlatılmaya bırakıldığı anlamına geldiğini*¹⁴⁰ söylerken aslında araştırma heyetinin tespit ve değerlendirmelerini topyekûn biçimde eleştirmiştir.

Sonuç

Mevcut bölgede ya da küresel çapta politik çerçeveyi yeniden dizayn eden savaşlar, kuvvet dengesini değiştirebilir, tahmin edilemezliğe ve istikrarsızlığa neden olabilir. Büyük Britanya savaşın kaybedilmesiyle hem askerî hem de politik açıdan prestij kaybına neden olabileceğini tahmin etmektedir. Büyük Britanya, savaş doğulu ve çökmekte olan bir imparatorluğa karşı kaybetmekle sömürgelerinde oluşabilecek etkileri tahmin etmek bile istemiyor ve bu nedenle uzunca bir süre hem denizden hem de kara-deniz bütünleşik harekâtlarla boğazı zorluyor ve taarruzda ısrar ediyordu. Bilhassa en önemli gelir kaynağı doğu sömürgelerinden Hindistan'da Büyük Britanya'ya karşı çıkacak bir isyan hareketi, bütün İmparatorluk Sömürgelerini etkileyebilirdi. Bu öngörü, sadece itibar kaybından daha çok şey anlamına geliyordu.

Çanakkale Savaşı hakkında genel bilgi ve rapordan edinilen bilgiler nispetinde değerlendirildiğinde, 25 Nisan ve 6 Ağustos 1915 çıkarmaları bilindiği üzere Müttefik kuvvetlerin Gelibolu Yarımadası'nda Türk ordusu üzerine müşterek olarak planladıkları amfibi harekâtlar olduğu görülmüştür. Genel olarak amfibi harekât, çıkarma kuvveti ve diğer deniz unsurlarıyla denizden başlatılan bir müşterek harekât olmakla birlikte harekâtın amacı, elverişli bir arazi kesimine belirli bir kuvvet çıkararak denizden ilk girişi elde etmek suretiyle ana kuvvetlerin karaya çıkmasını sağlamak ve harekât alanında yeni bir cephe açmak niyetiyle yapılır. Amfibi harekâtın esasları ise birleşik olarak yapılan karmaşık görevin başarıya ulaşması için ayrıntılı ve müşterek eğitim yapılmasıdır. Amfibi harekâtın karmaşıklığının giderilmesinde temel delil, tüm kuvvetler arasında her seviyede ve harekâtın her safhasında yakın işbirliği ve ayrıntılı koordinasyon yapılması prensibiyle işlevsellik kazanır. Amfibi harekât, karşı kuvvetin en zayıf olduğu bölgeye yeterli üstünlükte ve başarı sağlamak için uygun zamanda yapılması gerekli olmasının yanı sıra baskın tesiri sağlamak için düşmanın kuvvetli tarafından kaçınmak amacıyla gece ya da kısıtlı görüş imkânlarında icra edilmesi temel esastır. Her iki çıkarmada, müşterek kuvvetler kendi içinde ve birbirleri arasında ayrıntılı plan ve eğitim eksikliğinin yanı sıra yakın koordinasyon sağlayamamıştır. Müttefik kuvvetler yeterli üstünlükte kuvvete sahip olmasına rağmen her iki çıkarmada da uygun arazi kesimine çıkarma yapamamış, yanlış bölgeye çıkarma yapıldığı için zaten karmaşık olan harekât başarısız olmuştur. Bilhassa 25 Nisan çıkarmasından önce yapılan deniz saldırıları, Türk birliklerine ikaz niteliğinde olmuş ve çıkarmalar baskın tarzında bir etki sağlamamış ve kıyıya hücum esnasında taktik bütünlük muhafaza edilememiştir. 25 Nisan Anzak çıkarmasında kıyı hattının hemen yakınında yükselen dik arazinin olması Müttefik kuvvetleri, dar kıyı hattında uzun süre hapsederken 6 Ağustos Suvla çıkarmasının açık arazide yapılmış olması kıyıya hücum ve kıyı başının ele geçirilmesi safhasını icra eden birliklerin engel aşma kabiliyetlerini ortadan kaldırmıştır. Bilhassa Suvla çıkarmasında Müttefik askerlerin acemi olması ve müşterek eğitim almamış olması harekât sahasına indirme yapıldığında isteksiz davranmalarına neden olmuş zaman kaybı ise harekâtın baskın tarzında olmasına engel olarak harekâtı daha en baştan başarısızlığa mahkûm etmiştir. Düşman hakkında bilgi edinilmesi dâhil harekât sahasının şekillendirilmesi faaliyeti, harekâtın başarısı için önemli bir ölçüt olmasına rağmen her iki çıkarmada harekâtın desteklenmesi için hayati öneme sahip lojistik planlamasıyla ilgili malzeme ve hizmet ihtiyacı, tespiti, tedariki ve dağıtımı harekâtın sevk ve idaresini engelleyen en önemli safha olmuştur.

¹³⁸ Macleod, "General Sir Ian Hamilton", 427. Ian Hamilton'un M.P.A. Hankey'e yazdığı mektupta, *size tam bilgi vermekten memnuniyet duyarım. Şahsım, Çanakkale Harekâtıyla bağlantılı kişisel bakış açısını yansıtan bir mektup, telgraf ve yazı yazmamıştır. Sizde olmayan bir belge varsa, bunları hizmetinize vermekten memnuniyet duyacağım* ifadesini kullanmıştır. Macleod, "General Sir Ian Hamilton", 427.

¹³⁹ Macleod, "General Sir Ian Hamilton", 441.

¹⁴⁰ Macleod, "General Sir Ian Hamilton", 441.

Suvla çıkarmasında uzun süre gemide bekletilen askerler motivasyon ve enerji kaybetmiş aynı zamanda tuz gölünün bulunduğu açık arazide ağustos ayında aşırı su kaybeden birlikler, gerekli kıyı başı tesisi kurulamadığından en temel tedarik malzemesi olan su ikmalini kendi birliklerine sağlayamamıştır. Lojistik destek akışının devamlı, dengeli ve yeterli olması prensibi, çıkarmanın başında ihmal edilmiş olması askerlerin müteakip harekât için moral-motivasyon eksikliğine neden olmuştur. Bu durum genel olarak taktik harekât ve lojistik desteğin iyi koordine edilmediğini göstermiştir. Çıkarmanın ardından ana kuvvetlerle yapılması planlanan ve müteakip harekât olarak nitelendirilen gece baskınları istenilen düzeyde olmamıştır. Müttefik kuvvetlerin gerek araziye hâkim olmayışı gerekse lojistik ve emir-komuta zafiyeti gibi nedenlerle motivasyon eksikliği, Türk birliklerinin kuvvetli savunması karşısında tüm azim ve iradeden mahrum kalmalarına neden olmuştur. Her iki çıkarmada temel özellik olmasına rağmen bilhassa Suvla çıkarmasında müteakip harekâtın icrasının başarısında olmazsa olmaz haline gelen Türk kuvvetlerini daha geniş cephede tedbir almaya ve kuvvetlerini yaymaya zorlama girişimi, daha çıkarmanın başında akamete uğramıştır. Tüm bunların yanı sıra müşterek bir harekât olması nedeniyle deniz kuvvetlerinin çıkarma yapan birliklere destek olması harekâtın en önemli konusudur. Gemilerden filikalara binerek çıkarma alanına ilerleyen birliklere ateş desteği sağlamak üzere hazır bekletilen gemilerin çıkarma esnasında Türk birliklerinin direncini kırmak ya da azaltmak ve çıkarmanın yapıldığı alanı perdelemek ve çıkarmanın kısa sürede başarıya ulaşması için harekâtı kolaylaştırmak maksadıyla donanmanın araziye yumuşatmak için yaptığı ateş desteği, Türk birliklerinin savunma mevzilerinin stratejik yere inşa edilmiş olması ve ateş destek vasıtalarıyla yapılan her türlü ateşten korunması sebebiyle başarısız olmuştur.

Manevra kabiliyeti olarak yeterli hıza, ateş gücü desteğine ve lojistik desteğe sahip değilseniz, coğrafi konumun yanlış seçimi başarısızlığı mutlaklaştırır ve mahkûm arazide kalarak sınırlandırılırsınız. Harekât yönünden Anzak ve Suvla çıkarmaları, çatışmaya girilebilecek en iyi coğrafi konum arayışıdır. Arıburnu (Anzak) Koyu, askerî açıdan kritik arazi arızasıdır ve dar bir kıyından hemen sonra dik, çıkılması zor bir hâkim arazi başlar. Amfibi harekâtın buradan yapılması, çıkarmanın yanlış bir arazi kesitinde seçildiğini göstermektedir. Hâkim arazide bulunan Türk ordusu, takviye birlik ve sağlamlaştırılmış tahkimatıyla güçlü bir savunma hattı oluşturmuştur. Bu nedenle İmparatorluk ordusu, nisan-ağustos ayları arasında dar bir kıyı hattında tutunmaya çalışmıştır. Çıkarma sonrası mevzilenen birlikler, Türk savunma hatlarını her aşmaya çalıştığında güçlü Türk birlikleriyle karşılaşmışlardır. Kıyı hattının dar olması yeni çıkarmaların yapılmasını engellemiştir. Oysa çıkarma yanlış bir arazi parçasında yapılmış olsa da güçlü ve uzun menzilli top atışlarıyla Türk mevzilerinin susturulacağı ve böylece ilerlemenin sağlanacağı planlanmıştır. Müttefik kuvvetler, Anzak çıkarması esnasında ve sonrasında yoğun topçu atışlarıyla desteklenen harekât planları yapmıştır. Bu topçu atışları gerek kendi askerleri üzerine düşmesi gerekse Türk savunma mevzilerinin iyi tahkim edilmesi sebebiyle başarısız olmuştur. Bunun dışında mevzilerin askerî literatürü aşan biçimde birbirine yakın olması (8-10 metre mesafe yakınlıkta mevzilerin olması), dost birliklere denizden ateş desteği imkânını da sınırlamıştır.

Amfibi harekâtın en temel özelliği, sıfır kabiliyetli bir etkiye sahip muharebe gücünün bir bütün halinde koordineli harekât yapabilen bir güç haline gelmesini sağlamaktır. Clausewitz'in iddia ettiği üzere *savunmanın taarruz harekâtlarına üstünlüğü prensibi* de karmaşık ve çok fonksiyonlu harekâtı zor hale getirmiştir. Büyük Britanya, Anzak çıkarmasında başarısız olmasının ardından harekâtın başarıya ulaşması için ağustos ayında Suvla çıkarmasını planlamıştır. Kara savaşlarının ikinci harekât safhasını teşkil eden Suvla çıkarması, dolaylı bir çözüm denemesinin çarpıcı bir örneğini sunmaktadır ve açık bir arazi parçasında harekât yapmanın imkânsızlığını ortaya koymuştur. Büyük Britanya'nın çıkarmayı yapmadaki amacı, Türk birliklerini başka yöne kanalize ederek hem Anzak Koyu'nda sıkışmış birlikleri rahatlatmak hem de Türk kuvvetini bölerek harekâtın başarıya ulaşmasını sağlamaktır. Suvla ve Anzak koyuları sıklet merkez olmak üzere ayrı ayrı yön ve bölgeden hareket ederek Türk kontrolünde olan bölgede birleşmek üzere çıkarma sonrası gece baskın tarzında taarruzlar yapılarak planlanan bir harekât özelliği taşımaktadır. Müttefik kuvvetlerin acemi askerlerden oluşması, araziyi iyi tanımaması, tecrübe eksikliği ve aşırı tedbirli davranmaları nedeniyle başarısız olmalarında önemli bir etken sayılmıştır. Ayrıca Suvla çıkarmasında raporda konu edinilmeyen Türk birliğinin komutanı askerî dahi M. Kemal Paşa'nın Türk savunma hattının komutanı olması Müttefik kuvvetlerin başarısız olmasında önemli bir faktör olmuştur.

Her iki amfibi çıkarması da taktiksel ve lojistik açıdan yanlış planlanmış arazi parçasında yapılmıştır. Çıkarmalar hem stratejik hem de taktik düzeyde manevranın değerini belirleyen sürat ve baskı sağlayamamış ve doğal olarak harekâtın sürdürülebilirliğine katkı sağlamamıştır. Planların yeterince hızlı ve esnek olmaması,

manevra ve ateş gücü arasında eşgüdüm noksanlığına neden olurken harekâtın akış hızında doğru denge noktası kurulmasına engel olmuştur. Müttefik kuvvetlerin çıkarma, kuşatma ve bezdirme-yorma harekâtlarının başarısızlıkla sonuçlanması ve savaşın uzun sürmesinin Büyük Britanya'nın beklentilerini aşması, tahliye kararını almalarında etken olmuştur.

Savaş sonrası rapor ve benzeri çalışmaların hazırlanmasının en önemli nedeni tecrübe edilmiş olanların sonraki kuşaklara aktarılmasıdır. Geleceğin savaş meydanlarını biçimlendirmede, harekât ve lojistik planlamada hassasiyet, hızlı harekât, bilgi hâkimiyeti ve kontrol, ileri teknoloji kullanılması ve komutanlık faktörüne bağlı olarak üstün karar vermenin önemi dikkate alındığında komisyon raporundan edinilen bilgilerin harekât alanını yeniden şekillendirmede geleceğe dönük öngörü ve çıkarımlar sunması önemlidir. Rapor, genel olarak Müttefik kuvvetler için olumsuz eleştiriler içermekle birlikte yapılan hatalar ve eksiklikler noktasında doğrulara da yer vererek harp tarihi açısından önemli ölçüde yeni bilgilere yer vermiştir.

Sivil ve asker uzmanlardan oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmış raporun genel sonuç çerçevesi incelendiğinde; raporun pek çok gizli, kamuoyuna açık belge ve bilgi içermesinin yanı sıra savaş alanıyla bir şekilde temasa geçmiş, savaşta görev almış asker ve gazetecilerin, savaşla ilgili karar yetkisine sahip devlet adamı ve sivillerin sorgulandığı ya da bilgisine başvurulduğu tanıklar kapsamında ele alındığında genel olarak tarafsız bir bakış açısıyla hazırlandığı değerlendirilebilir. Rapor, bilgisine başvuru alan kişilerin görev ve makamları dikkate alınarak tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Yapılan analizlerin önemli bir kısmı, *düşünüyoruz ya da değerlendiriyoruz* biçiminde tavsiye niteliğine vurgu yaparken yapılan hata ve eksiklikler bağlamında birtakım analizlerinde olumsuz eleştirilere yer verdiği tespit edilmiştir. Olumsuz eleştirilerin odak noktasında General Ian Hamilton ve General F. Stopford olmasının yanı sıra *savaş bakanı, deniz bakanı, tugay ve tabur komutanı* gibi isim verilmeden bireysel eleştiriler yapılmıştır. Komisyon, kişisel eleştirilerin dışında harekâtı etkileyen genel değerlendirme ve sonuçlara ulaşan eleştirilere de yer verirken neden-sonuç çıkarımlarına başvurarak imalarda bulunmuştur. Komisyonun rapor yazımında kullandığı lisan ise nihai raporun genel sonuç kısmının tamamına hâkim olan diplomatik üsluptadır.

Genel sonuçları itibariyle komisyonun hazırladığı rapor; harekâta hazırlık süreci, deniz ve kara taarruzu olmak üzere üç ana safhada incelenmiştir. Planlama safhasında sıklıkla başvuru alan eleştiri, *askerî karar verme sürecinde* savaş bakanlığı ve ilgili alt birimlerin sorumluluklarını gerektiği ölçüde yerine getirmediği yönündedir. Dolayısıyla harekâtın ayrıntılı planlanmadığı vurgulanan temel delil olmuştur. Ayrıntılı düşünülmemiş bir plan ve harekâtın zorluklarının hafife alındığı değerlendirilmesi, komisyon raporunun en önemli tespitlerinden birisi olmakla birlikte savaşın başarısız olmasında ana neden olarak görülmüş ve tüm rapora yansıyan hâkim görüş olmuştur. İyi planlanmayan bir harekâtın başarı şansını azalttığı ya da sonraki safhalarda da büyük hatalara neden olduğuyla ilgili husus, genel sonuç kısmının farklı madde başlıkları altında eleştirilmiştir. Mevcut tespit detaylandırıldığında, yapılmış harekât ve lojistik planların temelde hatalı olduğu yönünde bir kanaat edinilmiştir. Bilhassa Türk ordusunun hafife alınmış olması ve *yalnızca donanmayla* boğazın geçileceği fikri, harekât planında bulunan temel eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Aralık 1914'te donanma vasıtasıyla yapılan etkisiz ve gereksiz saldırıların, Türk ordusunu muhtemel deniz taarruzu ya da amfibi bir harekât için hazırlanmasına neden olduğu görüşü harekât açısından eleştirilen en önemli noktalarından bir diğeri olmuştur. Deniz taarruzunun eşgüdümlü planlanmış amfibi bir harekâtle birlikte yapılmamış olması ve iyi planlanmamış yalnızca donanmaya dayanan saldırının, Türk mevzilerinde istenilen etkiyi oluşturmadığı eleştirilmiş ve komisyon, Türk ordusunun muhtemel harekâtlar için hazırlık yapma fırsatı yakaladığı tespitini yapmıştır. Rapor, Türklerin mevzilerini sağlamlaştırılmada zaman kazanması ve hâkim araziye sahip olmasının savaş üstünlüğünü Türklere verdiği yönünde ortak bir kanaat içerisindedir. Sağlamlaştırılmış mevzilerden Türk ordusunu çıkarmanın güç olduğuna dikkat çekilirken Büyük Britanya açısından harekâtın başarı şansının azaldığı belirtilmiştir. Bu durum iyi planlanmamış lojistik plan eksikliğiyle birleştiğinde manevra-ateş gücünde başarısızlığı mutlaklaştırmıştır. Bilhassa lojistik planın, gerçekçi ya da dikkatli hazırlanmadığı ifade edilirken Batı Cephesi'ne dikkat çekilmiştir. Gelibolu lojistik planında, ihtiyaçları karşılamaya yönelik gerekli askerî malzemelerin göz önünde bulundurulmadığı ve Batı Cephesi'ndeki yükümlülüklerle tutarlı bir şekilde karşılanıp karşılanamayacağına incelenmediğine dolayısıyla uzun süreli askerî harekât taleplerinin planlanmadığına vurgu yapılmıştır. Tüm bu bahsi geçenlerden çıkarılabilecek genel sonuç ise Büyük Britanya nitelik bakımından araziye ezici kitleleri yığarken yoğunlaşmış güçten orantısız bir etkiye sahip olmuştur.

Raporun sonucunda yer alan bilgilere göre tespit edilen en önemli sonuç, sadece sayısal büyüklük ve teknolojik üstünlüğün savaş kazanmak için yeterli bir mekanizma sunmamış olmasıdır. Türk birliklerinin hem deniz hem

de kara savaşlarında başarılı savunma savaşı verdiği üstü kapalı biçimde belirtilmiş olmakla birlikte rapor daha çok İmparatorluk Kuvvetlerinin yaptığı hatalar ve eksiklikler üzerine odaklanmıştır. Alınacak dersler noktasında analiz edilen en önemli husus, ilk olarak kendi kuvvetli ve zayıf taraflarına daha sonra karşı tarafın kuvvetli ve zayıf taraflarına odaklanarak hata/eksikliklerin tespitine başvurulmasıdır. Rapor, daha çok İmparatorluk ordusunun hatalarını sorgulamış ve kuvvetli/zayıf tarafları üzerinden bir sonuca ulaşamamıştır. Türk ordusunun kuvvetli tarafları belirgin biçimde belirtilmemiş hatta Türklerin başarısı Alman generallerin başarısı olarak gösterilmiştir. Raporun eleştirilecek en önemli yönü ise Türk askerî başarısını bariz biçimde göz ardı etmiş olmasının yanı sıra dönemin İngiliz Hükümeti başta olmak üzere politik ve askerî elitlerini (Başbakan Asquith, Lord Kitchener, Gen. Ian Hamilton, Gen. Stopford) gözden düşürmek için *suçlu arayan* bir dilde kaleme alınmış olmasıdır.

Diğer yandan hemen savaş sonrası Büyük Britanya'nın raporda yer almak üzere Osmanlı Devleti'nden savaşla ilgili teknik bilgiler istemiş olması ve Birinci Dünya Savaşı'nın devam etmesi nedeniyle iki devletin birbirleriyle hasım taraf olmayı sürdürdüğü süreçte, istihbarî sayılabilecek bilgiler talep etmesi gerçekten düşündürücüdür. Ayrıca Büyük Harpte ve özelde Çanakkale Savaşı'nda Büyük Britanya'nın Müttefiki olarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Fransa'yla ilgili çalışmaların yetersiz olduğu düşüncesinden hareketle Çanakkale Savaşı'nın daha iyi anlaşılabilmesi açısından rapor özelinde Büyük Britanya Komisyon raporunun hazırlanma sürecinde Fransa'dan da Osmanlı Devleti'nden istediği bilgiye benzer bir talebi olmuş mudur? Özelde rapor bağlamında Çanakkale Savaşı'yla ilgili Fransa-Büyük Britanya arasında ki ilişkilerle alakalı çalışmaların Çanakkale Savaşı'nın eksik ya da gizli kalmış yönlerini ortaya çıkaracağı değerlendirilmekle birlikte mevcut çalışmanın da yeni çalışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII'inci Cilt Deniz Harekâtı. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 1976.

Dardanelles Commission First Report. Presented to Parliament by Command of His Majesty. Published By His Majesty's Stationery Office. London. 1917.

First Report to Supplement. Presented to Parliament by Command of His Majesty. Published By His Majesty's Stationery Office. London. 1917.

The Final Report of the Dardanelles Commission (Part II-Conduct of Operations, &c) With Appendix of Documents and Maps. Presented to Parliament by Command of His Majesty. Published by His Majesty Stationery Office. London. 1919.

Telif Eserler

Akça, Bayram. "Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal'in Rolü". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. Cilt:21, Sayı:2, (2006).

Aplak, Hakan Soner. "Karar Verme Yöntemleri ve Askerî Muharebe Fonksiyonları Alanlarına Yönelik Uygulamaları". *Güvenlik Bilimler Dergisi*, Mayıs (2018), 7-1.

Artuç, İbrahim. *1915 Çanakkale Savaşı*. Kastaş Yayınları, 1992.

Atabey, Figen. "İngiliz Savaş Konseyi'nin Çanakkale Stratejisi" *Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*. Editörler: Lokman Erdemir, Kürşat Solak, Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015.

Avcı, Halil Ersin. *18 Mart 1915 Gizli Raporu: İngiliz Çanakkale Boğaz Komisyonu: Birinci Raporu*. E-Kitap. ISBN 978-605-84766-3-9, 2019.

Aydın, Mahir. "Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün Askerî Liderliği". *Atatürk'ün Askerî Liderliği Paneli Bildiri Kitabı*. Genelkurmay Basımevi, 2016.

Bean's Gallipoli. Edit. Kevin Fewster, Allen&Unwin, 2007.

Bell, Christopher M. *Churchill and the Dardanelles*. Oxford University Press UK, 2017.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916). V. Cilt III. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2012.

Çanakkale Muhârebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi. Yayına Hazırlayan: Bülent Özdemir, Abdülmecit Mutaf, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/A-2-2.2, Sayı: 2, 2012.

Cameron, David W. *Gallipoli: The Final Battles and Evacuation of Anzac*. Think Production, 2011.

Churchill, Winston S. *The World Crisis*. New York: The MacMillan Company of Canada, 1923.

Clausewitz, Carl Von. *Savaş Üzerine*. Çev. Hasan Fahri Çeliker, Alfa Yay., 2019.

Coşkun, Alev. *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay İşgal, Hüzün. Hazırlık*. Cumhuriyet Kitapları, 2008.

Çaycı, Abdurrahman. "Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasının Atatürk'ün Kariyerindeki Yeri". Cilt: 7, Sayı:19, (1990).

Dockter, A. Warren. "A Great Turkish Policy: Winston Churchill, the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign". *History*. 102(349):68-91, January (2017), DOI:10.1111/1468-229X.12328.

Esenkaya, Ahmet. "Çanakkale Savaşı'nda Türk-Alman Birlikteliği". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*. Cilt: 6, Sayı: 6-7, (2009).

Freedman, Lawrence. *Strateji*. Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Taciser Belge, Alfa Tarih, 2018.

Hamilton, Ian. *Gelibolu Hatıraları 1915*. Türkçesi: Mehmet Ali Yalman, Nurer Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2005.

Güven, Cemal. *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler)*. Eğitim Yayınevi, 2012.

Karataş, Murat, Suat Eren Özyiğit. "İngiltere'de Kurulan Dardanel Komisyon'un Çanakkale Savaşı İle İlgili Sorularına Osmanlı İmparatorluğu'nun Verdiği Cevaplar". *Belgi Dergisi*. Sayı:21, Kış-(2021/I).

Keegan, John. *Savaş Sanatı Tarihi*. Çev. Selma Koçak, Say Yay., 2019.

Kemal, Mustafa. *Arıburnu Savaşları*. İstanbul: Günümüz Türkçesi: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, 2005.

Kemal, Mustafa. *Arıburnu Muharebeleri Raporu*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2011.

Kemal, Mustafa. *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2011.

Kurşun, Zekeriya. "Çanakkale Muharebeleri". <https://islamansiklopedisi.org.tr/canakkale-muharebeleri>. Erişim Tarihi: 20.01.2022.

Kocatürk, Utkan. *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Atatürk Araştırma Merkezi, 2007.

Macleod, Jenny. "General Sir Ian Hamilton and the Dardanelles Commission". *War in History*, Vol. 8, No. 4, (2001).

Şahin, Enis. "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914-9 Ocak 1919)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt 25, Sayı 73, (2009).

Oglander, C.F. Aspinal. *Çanakkale Muharebeleri: İngilizlerin Gelibolu Seferinin Resmi Tarihi*. Tercüme Muharrem Feyzi, İstanbul: 1932.

Oglander, C.F. Aspinal. *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askerî Harekâtı*. Cilt 1. İstanbul: Arma Yayınları, 2005.

Owen, David Gethin Morgan. "Cooked Up in the Dinner Hour? Sir Arthur Wilson's War Plan, Reconsidered". *The English Historical Review*. Vol. 130, No. 545, August (2015).

Özkaya, Yücel. "Türk ve Dünya Basınında Çanakkale Savaşları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt 12, Sayı, 34, (1996).

Steel, Nigel, Peter Hart. *Gelibolu Yenilginin Destanı*. Türkçesi: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, 1997.

Turan, Kemal. "95. Yıldönümünde Çanakkale Zaferi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt: 25, Sayı: 73, (2009).

Özkan, Yusuf Ali. "Churchill, Çanakkale Komisyonu'nda Temize Çıkmıştı". *Anafarta*. Çanakkale: Cilt 1, Sayı 1, (2018).

Ünal, Levent. "Mustafa Kemal'in Askerî Dehası ve Muharebelerdeki Uygulamaları". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*. Yıl:17, Sayı: 26, Bahar (2019).

Parker, Geoffrey. *Cambridge Savaş Tarihi*. Çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2020.

Vego, Milan. "On Major Naval Operations". *Naval War College Review*. Vol. 60, No. 2, Spring (2007).

Yavuz, Fikretin, Murat Toman. "Avustralyalı Gazeteci Keith Arthur Murdoch'ın Çanakkale Cephesine Dair Raporun Analizi". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı: 23, Güz (2017).

Sürelî Yayınlar

"Blame for the Dardanelles Failure: The Report of the Special Commission Headed by Lord Cromer". *The New York Times Current History*. Vol.6, No.1, Part I, April, 1917.

"Report of the Dardanelles Commission". *Anzac Bulletin*. No:10, London, March 14, 1917.

"The Dardanelles Campaign, Report of the Commission". *Australian Town and Country Journal*. 14 March 1917.

İnternet Kaynakları

"Anadolu Ajansı". Tayfun Salcı. "İngiliz Kuvvet Komutanı'ndan 'Çanakkale Kara Savaşları' Değerlendirmesi". 31.09.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiliz-kuvvet-komutanindan-canakkale-kara-savaslari-degerlendirmesi/1631560>. Erişim Tarihi: 10.01.2022.

"British History Online, Appendix 1, Dardanelles & Mesopotamia 1916-19". <https://www.british-history.ac.uk/office-holders/vol10/pp85-88>. Erişim Tarihi: 19.12.2021.

"British History Online, Appendix 1, Dardanelles 1916-19". <https://www.british-history.ac.uk/office-holders/vol10/pp85-88>. Erişim Tarihi:19.12.2021.

"Dardanelles Commission Report: Conclusions".

https://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/fistworldwar/battles/p_dard_comm.htm. Erişim Tarihi:10.12.2021.

<https://catab.ktb.gov.tr/TR-121080/canakkale-savaslari39nin-turk-ve-dunya-tarihi-acisindan-.html>. Erişim Tarihi: 25.12.2021.

"The Gallipoli Campaign", "Major-General Frederick Hammersley".

<https://www.britishempire.co.uk/forces/majgenhammersley.htm>. Erişim Tarihi:10.11.2021.